

ROUSSEAU VE ÇOĞUNLUKÇU DEMOKRASİ ANLAYIŞI

ROUSSEAU AND CONCEPT OF MAJORITARIAN DEMOCRACY

Ceren KALFA¹ - Faruk ATAAY²

ABSTRACT

This study analyzes the political theory of Jean-Jacques Rousseau, one of the founders of the idea of the republic developing his theory on the concepts of social contract and popular sovereignty. He argues that the real owner of the political power is the people and claims that the origin of the state is founded by the social agreement of the people deriving to the 18th century, in the age of Enlightenment. Rousseau puts that the society should be integrated around the common interests and it should be embodied in the notion of state providing legitimacy within society. Inspiring from the Ancient Greek city states and philosophy, Rousseau's aim is to introduce an alternative theory to the liberal political thinking of his age.

Rousseau's political theory, have aroused much interest after French Revolution. Various liberal, socialist, anarchist, nationalist and fascist currents have been influenced from Rousseau's thinking in several ways. We claim that this interest in Rousseau's work grow out of the motivation to find an alternative theory of democracy to liberal one. At this point we argue that the concept of majoritarian democracy that conceives citizenship on the ground of the notion of "positive freedom" that reduces general will to the will of majority is important to understand Rousseau. However this

¹ Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF öğretim üyesi.

² Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF öğretim üyesi.

concept caused Rousseau to be stigmatized as an advocate of totalitarianism.

This study analyzes the potentiality of Rousseau's theory to be a remedy for the problems of modern democracies that call themselves pluralist societies.

Keywords: Social contract, majoritarian democracy, general will citizenship.

ÖZ

Bu çalışmada, Jean-Jacques Rousseau'nun siyaset kuramı incelenmektedir. Rousseau, demokrasiye yönelik bakışın genellikle olumsuz olduğu 18. yüzyıl Aydınlanma döneminde, devletin kuruluşunu toplum sözleşmesine dayandırarak ve egemenliği halka vererek cumhuriyetçi akımın kurucuları arasında yer almıştır. Toplumun ortak çıkarlar temelinde bütünleştirilmesini savunan Rousseau, devletin meşruiyetini de toplumun ortak yararına hizmet etmesine dayandırmıştır. Bu görüşleriyle, dönemin liberal felsefesine alternatif bir siyaset kuramı geliştirmeyi amaçlayan Rousseau, esin kaynağını ise Antik Yunan kent devletlerinden ve felsefesinden bulmuştur.

Rousseau'nun siyaset kuramı, Fransız İhtilali ve sonrasında geniş bir ilgi görmüştür. Çeşitli liberal, milliyetçi, sosyalist, anarşist ve faşist akımlar, Rousseau'nun görüşlerinin çeşitli yönlerinden etkilenmişlerdir. Kanımızca, Rousseau'nun kuramına yönelik ilginin temelinde, liberal demokrasiye alternatif bulma güdüsü egemen olmuştur. Bu noktada, özellikle, yurttaşlığı "pozitif özgürlük anlayışı"na dayandıran ve genel iradeyi çoğunluğun iradesine indirgeyen çoğunlukçu demokrasi anlayışı etkili olmuştur. Ancak, Rousseau'nun görüşlerinin bu şekilde kullanılması, düşünürün "totaliter" damgasını yemesine neden olmuştur.

Bu incelemede, Rousseau'nun geliştirdiği kuramın, en temel özelliği çoğulculuk olan modern toplumların demokrasi sorunları açısından, anlamlı çözümler potansiyeline sahip olup olmadığı sorgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: toplum sözleşmesi, çoğunlukçu demokrasi anlayışı, genel irade, yurttaşlık.

GİRİŞ

Jean-Jacques Rousseau, 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesinin aykırı bir simasıdır. Rousseau, sanatın çeşitli dallarından pedagojiye, felsefeden siyaset kuramına geniş bir alanda eserler vermiş ve önemli tartışmalara kaynaklık etmiştir. Bu çalışmada, Rousseau'nun siyaset kuramı incelenecektir.

Rousseau, siyaset kuramının temeline “toplum sözleşmesi”ni yerleştirerek, devletin kuruluşunu yurttaşların ortak iradesine dayandıran cumhuriyetçi bir bakış açısını benimsemiştir. Ona göre, esas olarak, yasama işleviyle özdeşleştirilen egemenlik yurttaşlar topluluğuna (halk) aittir ve halk egemenlik yetkisini bizzat kullanmalıdır. Rousseau, bu yaklaşımını da, devletin meşruiyetini kamu yararına dayandıran “genel irade” kavramıyla desteklemiştir. Rousseau'nun genel irade kavramı, yurttaşların kendi tekil çıkarlarını değil, toplumun ortak yararını temel almasını ve bireylerin toplum içinde bütünleşmesini amaçlar.

Rousseau'nun siyaset kuramı, temelde, herkesin eşit ve özgür olduğu, kimsenin başkalarının tahakkümü altına girmediği bir toplumu amaçlar. Ancak, kuramında “çoğunluk despotizmi”ni dengeleyecek önlemlere yer vermemesi, “sınırlı devlet” ilkesine karşı çıkması, “negatif özgürlük” anlayışını benimsememesi, çoğulculuğa kuşkuyla bakması gibi nedenlerle, “totaliterizm” eleştirilerine uğramıştır. Bunda, Fransız ihtilali ve sonrası dönemlerde, Rousseau'nun “genel irade” kavramından türetilen “milli irade” kavramına dayanılarak kurulan otoriter ve totaliter rejimlerin de payı bulunmaktadır.

Rousseau'nun siyaset kuramı modern toplumlarda her zaman güncel kalmıştır. Rousseau'nun kuramını çeşitli şekillerde yorumlayarak kullanan çeşitli siyasal akımlar, liberal demokrasiye alternatif bir demokrasi modeli geliştirmeye çalışmışlardır. Ancak, bu denemeler genellikle anti-demokratik sonuçlar vermiştir. Bu çalışmada, Rousseau'nun kuramının, günümüz tartışmaları ışığında yeniden incelenmesi amaçlanmaktadır. Böylece, Rousseau'nun kuramının gerçekten de bu türden rejimlere meşruiyet sağlayıp sağlamadığı, bu tür rejimlerin Rousseau'nun demokrasi anlayışına uygun olup olmadığı gibi sorulara cevap aranacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Rousseau'nun tarih felsefesi incelenmektedir. Bu inceleme, Rousseau'nun monarşik rejimlere yönelik eleştirilerini de ortaya koymaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Rousseau'nun siyaset kuramı ve geliştirdiği kavramlar incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Rousseau'nun siyaset kuramı ve kavramları eleştirel olarak tartışılmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde, Fransız ihtilali ve sonrasında, Rousseau'dan

esinlenen akımlar üzerinde durularak, Rousseau'nun kuramının bu tür akımları/rejimleri meşrulaştırıp meşrulaştırmadığı sorunu değerlendirilmektedir. Çalışmanın Sonuç bölümünde ise, Rousseau'nun siyaset kuramının günümüz demokrasi sorunlarına çözüm üretmek açısından anlamlı katkılar sağlayıp sağlamadığı sorusu tartışılmaktadır.

1. ROUSSEAU'NUN MONARŞİ ELEŞTİRİSİ

Rousseau, modern dönemde demokrasiye yönelik olumsuz görüşlerin olumluya çevrilmesini sağlayan ilk düşünürlerden biridir. Devletin meşruiyet kaynağını doğüstü güçlerden arındırıp halka dayandırırken, egemenliği de monarka değil, halka vermiştir (Göztepe, 201: 137). Ona göre, devlet, ne monarşik, ne de Tanrısaldır. Devlet, yurttaşların özgür iradeleriyle birleşerek yaptıkları "toplum sözleşmesi"ne dayanır (Rousseau, 1993: 13, 18; Schmidt, 2011: 63). Rousseau'nun bu devlet kuramı, kendi yaşadığı çağın siyasal yönetim biçimi olan monarşiye yönelik eleştirilerinde kökenini bulur. Rousseau mevcut düzende yönetilenlerin yöneticilerin, yoksulların da zenginlerin tahakkümü altında olmasına karşı çıkarak, meşru bir toplumda herkesin eşit ve özgür olması ve hiç kimsenin bir başkasının tahakkümü altına girmemesi gerektiğini savunur (Arnhart, 2011: 254).

Rousseau, kendi çağının monarşik rejimlerini eleştirirken, insanlık tarihine ilişkin genel bir model kurar. Rousseau'nun bu modeline göre, insanlık tarihi bir taraftan bilimde, sanatta ve üretim alanında önemli ilerlemeler sağlarken, diğer taraftan büyük eşitsizlikler, baskı ve kültürel yozlaşma ortaya çıkar (Rousseau, 1995). Rousseau, bu yaklaşımı ile Aydınlanma felsefesinin ilerlemeci tarih felsefesine karşıt bir konum benimser.

Rousseau'ya göre, insanlık, tarih boyunca birkaç önemli aşamadan geçer. İlk aşamada, ilkel insanlar yalnız yaşar, göçebedirler ve kendi kendine yeterlidir. Çiftleşmeler bile aile kurmaya yönelik değildir ve aile kurumu henüz doğmamıştır. İnsanların henüz dil ve konuşmayı bile geliştirmede olduğu bu aşamada, içgüdüleriyle hareket eden insanları yönlendiren iki içgüdü vardır. Bunlar, kendini koruma ve merhamettir. Rousseau'ya göre, insanı diğer hayvanlardan ayıran şey akıl değil, merhamettir (Rousseau, 1995).

Rousseau, yalnız yaşayan bu insanları, bir araya gelerek önce aileyi sonra da ilkel yerli toplumu oluşturmaya iten şeyin, doğanın yol açtığı güçlüklerle karşı koyma ve ihtiyaçlarını karşılamak için birleşme gerekliliği olduğunu söyler. İnsanlar, bu aşamada ahşap evler yaparak aile yaşamına geçmeye başlar. Böylece sosyalleşmeye başlayan insanlar, dil ve konuşmayı da geliştirir. Sosyalleşmenin getirdiği önemli bir özellik ise, erkek ile kadın arasında işbölümünün doğması ve

erkekler avcılıkta uzmanlaşırken, kadınların ev işleri ve çocuk bakımına odaklanmasıdır (Rousseau, 1995; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 263-267).

Rousseau, küçük kabileler oluşturan ve köyler kuran insanların bundan sonraki aşamada tarımı ve madenciligi geliştirdiğini belirtir. Rousseau'ya göre, insanlık tarihi açısından önemli bir ilerleme oluşturan ve uygarlığa geçişi sağlayan tarım ve madencilik, aynı zamanda, insanların özgürlüklerini yitirmelerine yol açan çok olumsuz bir süreci de başlatır. Bu süreçte, insanlar kendi ihtiyaçlarından fazla üretim yapmaya başlayınca işbölümü ve uzmanlaşma doğmuş, bu da özel mülkiyetin, zenginleşmenin, lüks tüketimin ve gösterişçiliğin yolunu açmıştır. Rousseau'ya göre, özel mülkiyet ve işbölümünün doğuşuna paralel olarak, insanlar arasında çıkar çatışmaları başlar. İnsan doğasının da bozulduğu bu süreç, bencillik duygusunun merhamet ve adalet duygusuna üstün geldiği son derece olumsuz bir gelişmedir. Özel mülkiyeti geliştiren insanlar, başkaları üzerinde hâkimiyet kurmanın ve onları köleleştirmenin yollarını da bulur. Böylece azınlıktaki bir grup insan servet biriktirmeye başlarken, çoğunluk sefaletе düşer ve eşitsizlikler de artar. Rousseau'ya göre, bu şekilde uygar topluma geçen insanlar arasında zenginler, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için devleti kurup yasaları yaparak, yoksullar üzerinde hâkimiyet kurarlar. Rousseau, devletin kuruluşunu “yalancı sözleşme” ile açıklar. Ona göre, zenginler, yoksulların kendi amaçlarına hizmet etmesini yasalar yoluyla gerçekleştirir. Böylece, mülkiyet ve eşitsizlik yasal güvenceye kavuşturulur. Baskı, eşitsizlik ve kölelik devlet aracılığıyla meşru gösterilir (Rousseau, 1995: 146-178; Ağaogulları 2011: 574-579; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 263-267; Aksoy, 1994: 43-44).

Rousseau'ya göre, uygarlık denen bu gelişmeler, bencil bir azınlığın çoğunluğa kurduğu komplonun sonucunda ortaya çıkar. Uygarlık, özel mülkiyet ve işbölümünden doğmuştur. Eşitsizlik artarken, küçük bir azınlık giderek elinde büyük bir servet biriktirir. Devletin kuruluş amacı da bu eşitsizlikleri sürdürebilmektir. Rousseau'ya göre, devletin doğuşu, yoksulların sefalet içinde yaşamasına, zenginlerinse onları soymasına hizmet eder (Abramson, 2012: 299-300; Aksoy, 1994: 36-49). Rousseau'nun bu görüşleri, devletin sınıf doğası hakkındaki marksist fikirleri önceler. Ona göre, despotizm, mülkiyet sahiplerinin yoksul halkı ezmesidir. Ancak, Rousseau'da Marx'dakine benzer bir sınıf anlayışı bulunmaz. Rousseau, “zenginler” ve “yoksullar” gibi genel bir ayırmadan yola çıkarken, “toplumsal sınıflar” ya da “zümreler” konusundaki görüşlerini geliştirme çabası içinde görünmez (Coutinho, 2000: 4).

Rousseau, devlet iktidarının, “güçlünün yönetme hakkı” ilkesiyle meşrulaştırılan monarşik yönetimleri ortaya çıkarttığını belirtir (Rousseau, 1995: 146-178). Ona göre, monarşiler, halkın mutluluğuna değil, tek kişinin çıkarlarına

hizmet eder. Krallar mutlak iktidar elde etmeye çalışır, bunun için halkın güçsüz olmasını ister. Halk yüksek vergilerin altında ezilir ve yoksullaşır. Dolayısıyla, monarşik rejimlerde, yöneticilerin lüks içindeki ve gösterişçi yaşayışının gerisinde, büyük eşitsizlikler yatmaktadır. Bu düzende yüksek makamlara gelenler ise, düzenbaz, entrikacı ve ahlaksız kişilerdir (Rousseau, 1993: 84-90; Lecercle, 1995: 19).

Rousseau, insanlık tarihine ilişkin oluşturduğu bu kurgusal ve spekülâtif modelle, kendi yaşadığı çağın toplumunu eleştirmek ister. Rousseau, uygar toplumu, rekabet, bencillik, çıkarıcılık, lüks tutkusu, iktidar hırsı gibi aristokratik veya burjuva değerlerinin hâkimiyetinde mutlak bir yozlaşma durumu olarak görür. Bu yozlaşmış toplum, eşitsizlik ve baskı ile tanımlanır (Ağaoğulları, 2011: 573; Lecercle, 1995: 19). Ancak, Rousseau, insanlık için önemli bir umut ışığı da görür. Uygarlık bir taraftan insanları eşitsizliğe, baskıya ve köleliğe sürüklerken, diğer taraftan da, endüstriyel ilerleme sonucunda bilim, sanat ve diğer faydalı bilgilerin artması, insanların eleştirel düşünebilmesinin ve özgürleşebilmesinin yolunu açabilir (Tannenbaum ve Schultz, 2011: 263-267). Rousseau'ya göre, insanlığın bu durumdan kurtuluşu, ancak gerçek bir toplum sözleşmesiyle mümkün olabilir. Rousseau insanların eşitliği ve özgürlüğü idealine uygun bir devletin toplum sözleşmesiyle kurulabileceğini savunur.

Rousseau'nun doğa durumuna ve uygar toplumların gelişimine ilişkin tasviri bütünüyle spekülâtif ve tarih dışı bir niteliktedir. Ortaya koyduğu "toplum sözleşmesi" kuramı de normatiftir. Ancak, onun bu kuramı savunmaktaki amacı, herkesin eşit ve özgür olduğu, hiç kimsenin başkasının tahakkümü altına girmediği bir toplumun kuruluşudur. Rousseau, monarşik rejimlerin altında ezilen halkın despotizmden kurtulması için, bütün bireylerin birleşerek bir "toplum sözleşmesi" yapmasını ve devletin toplum sözleşmesi temelinde yeni baştan kurulmasını savunur.

2. ROUSSEAU'NUN TOPLUM SÖZLEŞMESİ KURAMI

Rousseau, toplum sözleşmesi kuramını geliştirirken, kendisinden önce gelişkin bir toplum sözleşmesi kuramını formüle etmeyi başararak liberalizmin kurucu filozofu olarak adlandırılmayı hak eden John Locke'un görüşlerini referans olarak almıştır. Locke'un görüşlerinden etkilenen ve önemli ölçüde yararlanan Rousseau, ona alternatif bir kuram geliştirmek ister. Görünüşe göre, Rousseau'nun Locke'un kuramına en temel itirazı "bireyci" felsefeye dayalı olmasıdır. Rousseau ise, toplumun "ortak çıkarlar" temelinde kurulduğu ve bireylerin toplum içinde bütünleştiği bir kuram geliştirmeyi amaçlamıştır.

Rousseau'nun geliştirdiği kuramının algılanışı, genellikle, Locke'un liberal görüşlerine alternatif oluşturduğu doğrultusundadır. Kanımızca, Rousseau'nun görüşlerinin anlaşılabilmesi için, Locke'un "toplum sözleşmesi" kuramını kısaca hatırlamakta yarar bulunmaktadır. Locke'un kuramına göre, bireyler toplum sözleşmesi yapılmadan önce, doğa durumunda "yaşam hakkı" ve "mülkiyet hakkı" gibi doğal haklara sahip olarak yaşamaktaydılar. Bireylerin bir araya gelerek toplum sözleşmesi yapmalarının ve devleti kurmalarının temelinde doğal haklarını koruma amacı yatmaktaydı ve devletin temel görevi de doğal hakların korunmasıydı. Fakat doğal hakların korunmasının sağlanabilmesi için, toplum sözleşmesini yapan bireylerin, doğal haklarını devlete devretmeyip, ellerinde tutmaya devam ettikleri kabul edilir. Zira Locke, bireylerin doğal haklarına yönelik en önemli tehdidin bizzat devletten kaynaklanabileceğini düşünür. Locke'un, devletin, kendisine verilen yetkileri kötüye kullanarak bireylerin doğal haklarını ihlal etmesi tehlikesine karşı önerdiği çözüm, toplum sözleşmesiyle kurulan devletin sınırlandırılmasıdır. Locke, bunun için, kuvvetler ayrılığı, özerk sivil toplum, hukuk devleti gibi ilkeleri savunur. Hatta daha da ileri giderek, devletin doğal hakları ihlal etmesi durumunda meşruiyet temelini yitireceğini belirterek, bireylere despotlaşan devlete karşı "direnme hakkı" da tanımıştır. Böylece, Locke'un siyaset kuramının, "sınırlı devlet" ilkesi temelinde "negatif özgürlük" anlayışına dayandığı ortaya çıkar. Locke'un bu yaklaşımı, bütün bireylerin siyasal haklarla donatılmasını gerektiren "pozitif özgürlük" anlayışını kapsamaz. Bu nedenle de, siyasal hakları sadece mülk sahipleri ile sınırlar. Locke, mülk sahibi olmayanları "rasyonel birey" olarak görmediği için, oy hakkı da tanımaz. Locke'un siyaset kuramının modern demokrasi anlayışı açısından en sorunlu noktası da budur (Abramson, 2012: 300; Köker, 1992: 64-66).

Hem mutlak monarşiye, hem de yeni gelişen modern burjuva toplumuna itirazları olan Rousseau, Locke'un hem ekonomik görüşlerine hem de siyasal görüşlerine karşı alternatif geliştirmeye çalışır. Rousseau, Locke'un özel mülkiyet ve piyasa modeline dayalı ekonomik görüşlerine olduğu kadar, toplum sözleşmesi kuramına dayalı siyasal modeline de karşı çıkar. Rousseau'nun Locke'un siyasal modeline en temel itirazı, onun toplum sözleşmesi kuramının bireysel hakları ve çıkarları temel alırken, toplumdaki eşitsizliklerin artmasına yol açacak olmasıdır. Rousseau ise, toplumun ve devletin genel iradeye dayanması gerektiğine inanmaktadır (Coutinho, 2000: 2-4). Bu yaklaşım farklılığı, devletin temel görevinin, Locke'ta birey hak ve özgürlüklerinin korunması olarak belirlenirken, Rousseau'da ise kamu yararının korunması olarak belirlenmesinde ortaya çıkar.

Rousseau, Locke'un geliştirdiği bu toplum sözleşmesi kuramında önemli revizyonlara gider. Rousseau'ya göre, insanların eşit ve özgür kılındığı yeni bir

düzene ulaşılabilmesi için, bireylerin kendi tekil çıkarlarının ötesine geçerek, “kamu yararı”nı kişisel çıkarının önüne koyabilmesi ve sorumlu birer yurttaş olması gerekiyordu (Göztepe, 2010: 130). Yeni toplumun “ortak çıkarlar” temelinde kurulmasını isteyen Rousseau, bencil bireylerin, doğrudan demokrasi aracılığıyla, topluma hizmet arzusu taşıyan “yurttaş”lara dönüşmesini zorunlu görüyordu (Rousseau, 1993: 29-35; Arnhart, 2011: 265). Bu doğrultuda, tıpkı Eski Yunan kent devletlerinde olduğu gibi, bireylerin toplum içinde bütünleşmesi ve bireysel çıkarların toplumun ortak yararına tabi kılınması, bireylerin refahının toplumun refahına bağlanması gerekiyordu. Rousseau’ya göre, uygar toplumun çürümüşlüğünden kurtulmuş ahlaki bir topluma ancak bu yolla ulaşılabilirdi (Tannenbaum ve Schultz, 2011: 268-269).

Rousseau, amaçladığı ideal topluma ulaşılabilmesi için, halkın birlik oluşturarak bir toplum sözleşmesi yapmasını gerekli görür. Bütün bireylerin bir araya gelip “doğrudan demokrasi” yöntemiyle egemenliği kullanmasıyla gerçekleşen toplum sözleşmesiyle, bütün bireyler bütün haklarını topluma devreder ve böylece birleşmiş bir iradeye sahip “kolektif bir beden” (kamusal kişilik) ortaya çıkar. Toplum sözleşmesiyle bütün bireylerin özgürlüklerini ve güçlerini toplumun bütününe bağlamasıyla “halk” kolektif bir bütün haline gelir ve “cumhuriyet” olarak adlandırılan kolektif irade sahibi bir kamusal kişilik doğar (Rousseau, 1993: 25-27). Rousseau, böylece, cumhuriyet rejimi çerçevesinde halk ile devleti özdeşleştirir (Ağaoğulları, 2011: 580-582; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 268-269).

Rousseau’ya göre, toplum sözleşmesini yaparak “halk” haline gelen yurttaşlar topluluğu, hem egemenliğin sahibi olarak yasama yetkisini elinde tutar, hem de birer uyruk olarak, yapımına kendisinin de katıldığı yasalara uyma yükümlülüğü altına girer. Toplum sözleşmesiyle kolektif bir bütün oluşturan bireyler, bu süreçte önemli bir dönüşüm geçirerek birer erdemli yurttaşlara dönüşür. Bu erdemli yurttaşların en önemli özelliği, artık bireysel çıkarlarını bir yana bırakarak, kendini toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görmeye ve toplumun ortak iyiliğini her şeyin önüne koymaya başlamasıdır (Ağaoğulları, 2011: 580-582).

Rousseau, toplumun ortak iyiliğinin sağlanması için, toplum sözleşmesiyle kurulan devletin “genel irade”ye dayanması gerektiğini söyler. Rousseau’ya göre, genel irade, kamu yararının (toplumun ortak iyiliğinin) sağlanması için ortaya konan, toplumun ortak aklı ve ortak iradesidir (Rousseau, 1993: 35, 39). Genel irade, yurttaşlık bilincine erişmiş bireylerin kendini toplumun ayrılmaz bir unsuru olarak görmeleri ve kendi kişisel çıkarlarını değil, toplumun ortak çıkarını ve ortak iyiliğini gözetmeleriyle ortaya çıkar. Rousseau, genel iradenin, bütün

yurttaşların katıldığı halk meclisinde kabul edilen yasalar ve kararlarla ortaya çıktığını belirtir (Abramson, 2012: 302; Ağaoğulları, 2011: 583; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 270).

Rousseau'ya göre, genel iradenin (toplumun ortak yararının) sağlanabilmesi için, bağlayıcı karar alma tekelinin yani egemenliğin halka ait olması gerekir. Egemenliğin özünün yasama yetkisi olduğunu belirten ve yasama yetkisinin herhangi bir organa devrine kesin olarak karşı çıkan Rousseau, temsili parlamentonun oligarşik bir yönetime yol açacağını savunarak, temsili demokrasiye de karşı çıkar. Halkın, egemenliği (yasama yetkisini) doğrudan doğruya kullanması ve hiçbir organa yetki vermemesi gerektiğini belirten Rousseau, devletin kamu yararına tabi kılınmasının, ancak bu şekilde mümkün olabileceğini belirtir (Rousseau, 1993: 35; Schmidt, 2001: 64-66; Ağaoğulları, 2011: 585-586).

Rousseau egemenliğin kullanımı konusundaki yaklaşımını ortaya koyarken, öncelikle “devlet biçimi” ile “hükümet biçimi” arasında ayrıma gider. Buna göre, devlet biçimi olarak, egemenliğin (yasama yetkisinin) halka ait olduğu rejimi cumhuriyet olarak adlandırır. Bu rejimde, egemenliğe asıl olarak yasama yetkisini doğrudan doğruya kullanan halk sahiptir ve yasalar halk tarafından doğrudan demokrasi yöntemiyle kabul edilir. Dolayısıyla, Rousseau, devlet biçiminin cumhuriyet sayılması için, yasama yetkisinin doğrudan doğruya halka ait olmasını yeterli sayar görünmektedir. Rousseau, hükümet biçimleri olarak monarşi, aristokrasi ve demokrasiyi saydıktan sonra, halkın ülkenin koşullarına göre bu hükümet biçimlerinden herhangi birini seçebileceğini belirtir. Ama Rousseau'nun gönlünde yatan hükümet biçimi, “seçime dayalı aristokrasi”dir. Seçime dayalı aristokraside bilgili, görgülü, halkın saygı duyduğu yöneticiler başa geçirilir, yönetim halkın yararına dayanır, devlet işleri iyi yürür (Rousseau, 1993: 81-3). Rousseau, hükümet biçimi olarak doğrudan demokrasiye taraftar olmadığını da açıkça belirtir (Rousseau, 1993: 79-81). Ona göre, hükümet biçimleri olarak monarşi, aristokrasi ve demokraside de yasama yetkisi halkta olacak, ancak yürütme yetkisi monarşide kralda, aristokraside aristokratlardan oluşan bir kurulda, demokraside ise yine halk meclisinde olabilecektir. Rousseau, bu noktada, hükümet biçimi olarak mutlak monarşiye karşı çıkarken, anayasal monarşiyi cumhuriyete uygun bir seçenek olarak görmektedir (Uygun, 2014: 156-159, 160-161). Rousseau'ya göre, asıl önemli olan, yasama yetkisinin halkta olmasıdır. Yürütme organı ise, yasamaya tabidir. Bir başka deyişle, hükümet halkın efendisi değil, görevlisidir. Hükümetin görevi halkın yaptığı yasaları uygulamaktan ibarettir ve egemenlik yetkisini elinde bulunduran halk, gerekli gördüğünde hükümeti görevden alma yetkisini de

elinde tutar (Rousseau, 1993: 113-5; Ağaoğulları, 2011: 586, 592-593; Hampsher-Monk, 2004: 240; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 278; Schmidt, 2011: 64-68).

Rousseau'nun, egemenliğin kullanımını konusundaki g6r6şlerinde 6nemli bir sorun vardır. Rousseau, bir yandan, egemenliğin devredilemeyeceğini ve b6l6nemeceğini 6nemle vurgulayarak, kuvvetler ayrılığı ilkesine de Şiddetle itiraz eder. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin egemenliği sakatlayacağını s6yleyerek, liberalizmin kuvvetler ayrılığı ve sınırlı devlet ilkelerine karşı 6ıkar (Rousseau, 1993: 35-37). Rousseau'nun bu g6r6Őu, egemenliğin yasama organına (halka) ait olması ilkesi 6er6evesinde, y6r6tme organının yasamaya tabi olması 6er6evesinde yorumlanabilir. Fakat egemenliğin b6l6nemezliği ilkesini savunan Rousseau, 6eliŐkili bir tavırla, "yasama" ile "y6r6tme" arasında "kuvvetler ayrılığı" ilkesini hatırlatan ayrımlar 6izmekten de geri kalmaz. Ona g6re, yasama yetkisi halka, y6r6tme yetkisi ise h6k6mete ait olmalıdır. Yasalara komuta eden insanlara komuta etmemeli, insanlara komuta eden de yasalara komuta etmemelidir. Egemen varlığın g6c6 ile h6k6metin g6c6 dengede olmalıdır. Rousseau, eğer egemen g6c6 ağır basarsa kaosa, h6k6metin g6c6 ağır basarsa da zorbalığa kayılabileceğini s6yler. Bunun engellenmesi i6in, egemen varlık y6netime, y6netim de yasamaya karıŐmamalıdır (Rousseau, 1993: 52-3, 68-72). Prof. Dr. Uygun'un, bu noktadaki bulanıklığı aŐmak i6in 6nerdiği a6ıklama, Rousseau'nun, egemenliğin b6l6nemezliği ilkesiyle, aslında Montesquieu tarafından savunulan yasama yetkisinin kral, aristokrasi ve halk arasında paylaŐılması anlayışına karşı 6ıktığı ve yasama yetkisinin yalnızca halka ait olmasını savunduğudur. Rousseau, her ne kadar lafzen kuvvetler ayrılığına karşı 6ıksa da, Uygun'a g6re, aslında onun karşı 6ıktığı kuvvetler ayrılığı değil, yasama yetkisinin paylaŐılmasıdır. Zaten, Rousseau, kuvvetler birliğine de karşı 6ıkar ve yasamanın y6r6tme ve yargıdan ayrılmasını benimser (Uygun, 2014: 156-159). Dolayısıyla, Rousseau'nun bu konudaki tutumu cumhuriyet6i bir bakıŐa dayanmakta olup, yasama yetkisinin b6t6n yurttaşlardan oluşan halk meclisine ait olması anlayışına dayanmaktadır (Miller: 1984: 64).

Rousseau, buraya kadar ana hatları ile 6zetlenen kuramıyla, esas olarak, toplumun ortak yararının g6zetildiği, demokratik bir siyasal sistem oluŐturulmasını ama6lar. Zira erdemli insanlardan oluşan ahlaki (ideal) bir topluma ulaşılabilmesi i6in, egemenliğin halka ait olduğu ve devlet ile halkın 6zdeŐleŐtiđi yeni bir siyasal sisteme ge6ilmesini gerekli g6r6r. Bu kuramda, "genel irade" kavramı merkezi bir 6neme sahiptir. Rousseau, genel irade kavramıyla, yurttaşların, kendi kişisel 6ıkarlarının dışında, toplumun ortak 6ıkarları bulunduğunu bilmelerini ve bunun ahlaki olarak daha 6st6n olduğunu kabul etmelerini ister (Hampsher-Monk, 2004: 236-237). Rousseau, genel irade kavramını, "6zel irade" ve "herkesin iradesi" kavramlarıyla karŐıtlık i6inde

tanımlar. Rousseau'ya göre, özel irade, yurttaşlık bilincine erişmemiş bireylerin kişisel çıkarlarına yönelik iradesidir. Herkesin iradesi ise, özel iradelerin toplamı ya da toplum içindeki belirli bir grubun çıkarına yönelik irade olarak tanımlanır. Özel irade ve herkesin iradesinde, bireyler kişisel ya da grup çıkarı doğrultusunda hareket ettiğinden, toplumun ortak yararına ulaşamaz. Özel irade ve herkesin iradesinin tersine, genel irade kavramı toplumun ortak çıkarını ve ortak iyiliğini amaçlar (Rousseau, 1993: 39-40; Abramson, 2012: 303-304; Ağaogulları, 2011: 583-585).

Rousseau'nun genel irade kavramı, toplumun objektif olarak saptanabilecek ortak çıkarları bulunduğu kabulüne dayanır (Hampsher-Monk, 2004: 230-333). Devletin meşruiyeti ve toplumun istikrarı genel iradenin sağlanmasına bağlıdır (Tannenbaum ve Schultz, 2011: 270; Wood, 2012: 225). Rousseau'ya göre, genel iradeye, bütün yurttaşlar kendini kamu yararına adadığında ve bütünleşerek ortak yararı sağlamaya çalıştığında ulaşılabilir. Rousseau, böylece ahlaki bir üstünlük tanıdığı genel iradeye dokunulmazlık tanır. Bütün yurttaşların toplumun genel iradesinin egemen otoritesine itaati gerekir (Rousseau, 1993: 29; Abramson, 2012: 302).

Ancak, genel iradenin nasıl saptanacağı önemli bir sorun oluşturur. Rousseau'ya göre, özel iradelerin toplamı olan herkesin iradesinden, özel iradelerin birbirini götüren fazlaları ve eksileri çıkartılınca geriye genel irade kalacaktır (Althusser, 1987: 137; Thomson, 2000: 118-119). Bir başka deyişle, yasaların müzakere sürecinde özel çıkarların ifadesi olan özel iradeler birbirini dengeleyecek ve kamu yararına yönelik genel irade bir uzlaşma noktası olarak ortaya çıkacaktır (Uygun, 2014: 140). Ancak, bu formülasyon tatmin edici olmaktan uzaktır. Rousseau, hem genel iradeyi toplumun ortak yararıyla özdeşleştirir, hem genel iradeye yurttaşların çoğunluk kararıyla ulaşabileceğini söyler, hem de çoğunluğun da yanılabilirliğini kabul eder (Rousseau, 1993: 35, 119-124). Dolayısıyla, Rousseau'ya göre, toplumun başarısı çoğunluk oyu ile genel iradenin örtüşmesine bağlıdır (Hampsher-Monk, 2004: 230-3, 237-8). Ancak, halkın çoğunluğunun oyuyla alınan bir kararın, genel iradeye mi, yoksa herkesin iradesine mi hizmet edeceğinin saptanması, bazen sorun oluşturabilir (Schmidt, 2011: 69-70; Schilling, 1971: 279-280; Wood, 2012: 229). Zira özel ve kısmi çıkarların da kendilerini ortak çıkar olarak sunması durumunda, yurttaşların neyin özel/kısmi çıkar, neyin ortak çıkar olduğunu saptamakta yanılığa düşmesi tehlikesi ortaya çıkabilecektir. Her ne kadar Rousseau yurttaşların genel iradeye ulaşması konusunda iyimser olsa da, genel iradenin saptanmasında anlaşmazlığa düşüldüğü durumlarda, toplumun ortak çıkarını amaçlayanların azınlıkta, belirli bir grubun çıkarını gözetenlerin ise çoğunlukta olduğu bir durumda, genel iradeye nasıl ulaşılacağı soruna tatminkâr bir

cevap verememiştir (Rousseau, 1993: 119-124; Abramson, 2012: 303-4). Burada Rousseau'nun bütün umudu, yurttaşların erdemli olması ve ortak çıkar ile özel çıkarlar arasındaki ayrımların bilincine vararak ve erdemli davranarak, ortak çıkar doğrultusunda hareket etmeleridir (Tannenbaum ve Schultz, 2011: 271).

Rousseau genel iradeye ulaşılabilmesi için, belirli koşulların sağlanmasını gerekli görür. Bunun için, toplumda aşırı zenginlik ve aşırı yoksulluk olmamalı, çıkar çatışmalarının doğuşu engellenmelidir. Rousseau'ya göre, cumhuriyetin yaşayabilmesi için, kimsenin başkalarının oyunu satın alabilecek kadar zengin ya da oyunu başkalarına satabilecek kadar yoksul olmaması gerekir (Rousseau, 1993: 63-4). Böylece, toplumda gruplaşma, hizip ve partilerin ortaya çıkması engellenmeli, bireylerin halk meclisine tekil yurttaş olarak katılması ve karar vermesi sağlanmalıdır. Bireylerin başkalarının düşüncelerinin etkisi altına girmemesi için kamuoyunun denetlenmesini ister. Bu doğrultuda, halk meclisinin karar alma sürecine ilişkin belirli prosedürler yerine getirilmelidir. Bütün yurttaşların toplumsal sorunlar konusunda bilgilendirilmiş olması, halk meclisi toplantılarının açık yapılması, karar alma sürecinde özgür bir tartışma ortamının yaratılması ve oylamanın gizli yapılması yoluyla, bireylerin baskı ve etki altında kalmadan özgürce oy kullanması gerekir. Bu koşullar sağlandıktan sonra, kararlar tam mutabakatla ve kamu yararı doğrultusunda belirlenmelidir (Ağaoğulları, 2011: 583-5; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 270-271, 277; Hampsher-Monk, 2004: 238-239; Schilling, 1971: 279-280).

Fakat Rousseau, yine de, halkın “ortak yarar” etrafında birleşmesi sorunu konusunda kaygılarından arınabilmiş değildir. Bu nedenle, genel iradeye ulaşılabilmesi için “yasacı” olarak adlandırdığı bir rehber ya da lideri gerekli görür (Rousseau, 1993: 47-50). Yasacı, kendini kamu yararına adanmış ve gerçek kamu yararını görebilen bilge bir kişidir. Adeta Platon'un “filozof kral”ına benzetilen yasacı, halkın doğru yolu bulması için liderlik ve öğretmenlik yapar, toplumun ortak yararları görebilmesi ve genel irade ile herkesin iradesi arasında ayırım yapabilmesini sağlama misyonunu üstlenir. Bu doğrultuda, toplum sözleşmesinin ve yasaların taslağını hazırlayıp halkın oyuna sunar. Ancak, yasacı, egemen erke ve zorlama gücüne sahip değildir, hükümete de giremez (Ağaoğulları, 2011: 587-8; Arnhart, 2011: 269-270; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 276; Abramson, 2012: 307-308).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan, Rousseau'nun genel irade kavramı her ne kadar toplumun ortak yararını amaçlıyor olsa da, genel iradeye ulaşılması konusunda belirli riskleri taşıdığı görülmektedir. Üstelik bu riskler, halka verilen egemenliğin mutlak ve bölünmez olduğunun kabul edilmesiyle, devlet-yurttaş ilişkileri açısından tartışmalı bazı durumlara yol açabilecektir.

Rousseau'nun kuramında devlet-yurttaş ilişkisi oldukça tartışmalı bir biçimde formüle edilmiştir. Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramına göre, egemenlik halka verilmiştir ve halk bu egemenliği yasama yetkisinin bütün yurttaşların katıldığı halk meclisine verilmesi yoluyla kullanacaktır. Böylece birer yurttaş olarak yasama erkine ve yasama yetkisinin kullanımına katılan yurttaşlar, toplumun birer üyesi olarak yapılmasına kendilerinin de katıldığı yasalara uyma yükümlülüğü altına girerler. Rousseau, bunun için, bütün yurttaşların bütün haklarını topluma/devlete devretmelerini ister. Rousseau böylece “bireysel özgürlük” ile “otoriteye itaat”i bağdaştıran bir formül geliştirmeyi amaçlar (Rousseau, 1993: 25-30; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 269; Abramson, 2012: 299-300; Althusser, 1987: 118-123). Ancak, Rousseau bunu sağlamak için, bireylerin, egemenlikle donatılan toplumun genel iradesini ortaya koyan yasalara mutlak itaatini ister. Böylece, yasaların yapımına katılarak “yurttaş” statüsünü kazanan bireyler, aynı zamanda yasalara uymak zorunda olan birer “uyruk” konumu kazanır. Rousseau'ya göre, bütün yurttaşlar eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olduğundan, kendini genel iradenin işlemlerine bağlayan yurttaş, yapımına kendisinin de katıldığı yasalara uyma yükümlülüğü altına girdiğinden, aslında kimsenin boyunduruğuna girmemiş ve özgürlükle donatılmıştır. Gerçekten de, Rousseau'ya göre, bireylerin gerçek özgürlüğü, genel iradenin işlemleri olan yasalara mutlak itaatle özdeşleştirilir. Rousseau'ya göre, böylece, bireyler, yasalarca belirlenmiş ve güvenceye alınmış “toplumsal haklar”la donatılmış “toplumsal özgür insan”a dönüşmüş olacaktır. Yurttaşlık erdemi de, yurttaşların kendini devlete adanmalarıyla oluşur. Böylece, halk ile devlet özdeşleştirilirken, bütün uyrukların devlete itaati istenir. Bu anlayışın savunulmasında, genel iradenin, toplumun ortak çıkarının sağlanmasına yönelik ortak iradesi olarak tanımlanması ve egemenliğin mutlak ve sınırsız olduğu varsayımı yatar (Rousseau, 1993: 40-47; Ağaoğulları, 2011: 582-590; Thomson, 2000: 115-118).

Rousseau, egemenliğin mutlak ve sınırsız olduğu görüşünden hareketle, egemen varlığın bireylere herhangi bir güvence vermesini gereksiz bulur (Rousseau, 1993: 27-29). Rousseau'nun bu yaklaşımı, özgürlüklere yönelik en önemli tehlikenin devletin bizzat kendisinden kaynaklanabilmesi tehlikesine karşı hiçbir koruma sağlamaz (Göztepe, 2010: 132-133; Aksoy, 1994: 47; Wood, 2012: 228-230). Rousseau'nun bu tutumunun gerisinde, egemenin genel iradeye bağlı kalacağı beklentisi vardır (Rousseau, 1993: 35). Rousseau, ayrıca, egemenin toplum sözleşmesini ihlal edemeyeceğini ve bireyleri toplum sözleşmesiyle ilgili olmayan konularda sınırlayamayacağını; genel iradenin ve halk egemenliğinin keyfiliğe izin vermeyeceğini; devletin toplumun iyiliğini, yurttaşların eşitliğini ve özgürlüğünü sağlamak dışında bir amacının

olamayacağını söylemeyi de ihmal etmez (Rousseau, 1993: 40-44, 156; Uygun, 2014: 162-164).

Rousseau bu görüşleri geliştirirken, esasen, yasama yetkisinin halka ait olmasının bireylerin haklarına yönelik en temel güvenceyi sağladığı varsayımından hareket etmiştir. Bu yaklaşımıyla da, Locke'un "sınırlı devlet" ve "negatif özgürlük" anlayışına dayanan toplum sözleşmesi kuramına alternatif geliştirirken, "pozitif özgürlük" anlayışından hareket eder. Bu "pozitif özgürlük" anlayışı bireylerin eşit yurttaşlık haklarıyla donatılmasıyla ortaya çıkar (Uygun, 2014: 162-164). Ancak, genel iradeye itaat eden yurttaşların aslında kendi iradelerine uymuş olacakları varsayımı oldukça tartışmalıdır (Rousseau, 1993: 25-29; Althusser, 1987: 118-123; Hampsher-Monk, 2004: 236-7). Üstelik Rousseau'nun, bireylerin eşit ve özgür olduğu bir topluma ulaşılabilmesi için, mutlak egemenlik ile donatılmış merkezi bir devlete ihtiyaç olduğunu düşünmesi sorunu daha da ağırlaştırır (Schmidt, 2001: 63; Ağaoğulları, 2011: 569). Rousseau'nun bu görüşü, özgürlük anlayışı açısından yoğun bir şekilde eleştiriye uğramıştır. Genel iradenin ortaya çıkartılmasında çoğunluk oyuna başvurulmasını istemesi, genel iradenin her zaman toplumun ortak yararına yönelik olduğunu ve yanılmaz olduğunu söylemesi ve genel iradeye (çoğunluk) azınlıkta kalan birey ve gruplar üzerinde zorlama yetkisi vermesi, çoğunluğun azınlık üzerinde tahakküm kurup onların hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırdığı bir "çoğunluk despotizmi"ne ve "totaliter halk egemenliği"ne yol açma tehlikesi doğurur (Uygun, 2010; Uygun, 2014: 147-148; Hakyemez, 2003: 70-75).

Rousseau ise, asıl tehlikenin, yasama organından değil, yürütme organından gelebileceğine inanıyordu. Rousseau'ya göre, yürütmenin halk meclisine baskı yapmaya kalkışması, yasalara uymamaya başlaması ya da devlet gücünü zorla ele geçirmesi ve giderek halkın efendisi olup zorbalanması tehlikesi her zaman mevcuttur. Bu durumda, toplum sözleşmesinin bozulacağını, yönetimin meşruiyetini yitireceğini ve halkın direnme hakkının doğacağını kabul eden Rousseau'nun, halk egemenliğinin karşı karşıya kalabileceği bu tehlikeler karşısında öngördüğü en önemli güvence, egemenliğin halk meclisine verilmiş olmasıdır (Rousseau, 1993: 14-18, 99-102, 116-117). Genel iradenin sürekli yenilenmesi, yurttaşlar topluluğunun sık sık toplanıp kamusal işleri görüşmesi ve hükümeti denetlemesi gerekir. Rousseau, eğer bütün yurttaşlar uyanık olup yurttaşlık görevlerini ihmal etmezse, hükümetin denetim altında tutulabileceğine inanma eğilimindedir. (Tannenbaum ve Schultz, 2011: 272; Ağaoğulları, 2011: 593; Wokler, 2001: 173; Hampsher-Monk, 2004: 234-235).

Rousseau'ya göre, halk egemenliğinin korunması için en önemli güvence, yurttaşlık bilincinin yükseltilmesi ve yurttaşlar arasında dayanışma sağlanarak,

yurttaşlar topluluğunun bir “ulus”a dönüştürülmesidir. Bunun için, yurttaşlar arasındaki bağların güçlendirilmesini, yurttaşlar arasındaki duygudaşlığı ve aidiyeti güçlendirmek için de vatanseverlik ve dindaşlık duygularının kullanılmasını ister. Rousseau’ya göre, yurttaşlar arasında duygu ve düşünce birliğinin sağlanması için, ulusal bayramlar ve şenlikler düzenlenerek birlik havası yaratılması, vatanseverlik duygularını besleyen gelenek ve göreneklerin yaratılması, devlet tarafından bütün yurttaşlara kamusal ve ulusal bir eğitimin verilerek vatanseverlik duygularının canlı tutulması sağlanmalıdır. Rousseau’nun bu doğrultuda bir başka önerisi, yurttaşlar arası birliği ve devlete bağlılığı sağlamak için dinsel inançlardan yararlanılmasıdır. Rousseau bunun için, devletin, toplumdaki en yaygın dinsel inançları reforma tabi tutarak, devlet eliyle yeni bir “toplum dini” (yurttaşlık dini – uygarlık dini) yaratılmasını önerir. Kilise’ye, devletin birliğini tehlikeye düşürdüğü ve egemenliği tehdit ettiği gerekçesiyle karşı çıkan Rousseau, yaratılacak yeni “toplum dini”nin tamamen devletin kontrolü altında olmasını ister (Rousseau, 1993: 147-158; Arnhart, 2011: 272-274; Ağaoğulları, 2011: 594-595; Althusser, 1987: 144-147; Savran, 1987: 71-74). Ancak, Rousseau’nun bu önerisi de oldukça tartışmalıdır. Bu önerisiyle dinsel inançlar konusunda inanç özgürlüğüne aykırı bir tutum alan Rousseau, daha da ileri giderek, toplum dinine inanmayanların topluma uyumsuz oldukları için sürgün edilebileceğini söylemekten de geri kalmaz.

3. ROUSSEAU VE ÇOĞUNLUKÇULUK

Rousseau’nun siyaset kuramı modern dünyanın bakış açısıyla değerlendirildiğinde, oldukça önemli sorunlar doğurur. Zira Rousseau’nun siyaset kuramına dayanak yaptığı toplum anlayışı, modern dünyanın toplum yapısından tamamen farklıdır. Rousseau, açıkçası, Antik Yunan ve Roma toplumlarını idealleştiren bir bakış açısına sahiptir. Rousseau’nun böyle bir yaklaşımı benimsemesinde, kendi yaşadığı dönemde gelişmekte olan modern burjuva uygarlığına olan tepkisi belirleyici olmuştur (Sabine, 1969: 270-1). Antik dünya ise, Rousseau için adeta “ütopik” bir model teşkil etmiştir. Antik Yunan ve Roma toplumlarının, bireyi toplum içinde eriten ve bireyin iyiliğini toplumun ortak iyiliğine bağlayan özelliğine duyduğu özlem, kurguladığı siyaset kuramına bütünüyle hâkim olmuştur. Nitekim idealleştirdiği sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleden oluşan küçük kent devleti temelinde, “doğrudan demokrasi” ilkesine dayalı bir cumhuriyet rejimi önermiştir. Rousseau’nun bu yaklaşımı iki açıdan sorunludur. Bir kere, Rousseau’nun çıkar farklılıklarının ve çatışmalarının olmadığı kaynaşmış bir kitle olarak gördüğü Antik toplumlar, gerçekte, zümre farklılıklarına ve köleciliğe dayalıdır ve ayrıca kadınlara da yurttaşlık hakları tanınmamıştır. Diğer taraftan, Antik toplumları idealleştiren bu toplum ve siyaset anlayışının, çağımızın çoğulcu toplum yapısına ve ulus devletlerine uygulanabilirliğini düşünebilmek, neredeyse imkânsız

görülmektedir (Schmidt, 2001: 72). Modern toplum, sınıfsal, kültürel, etnik, dinsel, bölgesel, yaşam tarzı vb. açılardan farklılaşmış bir yapıya sahiptir (Uygun, 2010). Dolayısıyla modern demokrasinin çözüm bulması gereken en önemli sorun, böylesi çoğulcu bir toplumda demokratik bir sistemin nasıl işletilebileceği olmaktadır ve Rousseau'nun siyaset kuramının bu konuda geliştirebildiği pek fazla anlamlı önerisi bulunmamaktadır (Göztepe, 2010).

Rousseau'nun kuramının bir başka temel sorunu, kent devletini esas alması ve doğrudan demokrasiye dayanmasıdır (Uygun, 2014: 164-167). Rousseau, çağımızda yaygın olarak görülen, pek çok kentten oluşan ulus devletler için, bir başkent belirlenip ülkenin bu başkentten yönetilmesi uygulamasına karşı çıkar. Ona göre, pek çok kentten oluşan büyük devletlerde, her kentte eşit sayıda insan yerleştirilmeli ve her kente eşit haklar verilmelidir. Hükümet her kentte sırayla bulunmalı ve ülkenin halk toplantıları da o kentte yapılmalıdır. Rousseau'nun önerisine göre, hükümet ve halk meclisi sırayla bütün kentleri dolaşmalı, sabit bir başkent olmamalıdır. Aksi takdirde, başkentte lüks içinde yaşayan saraylar yükselirken, diğer kentler yıkıntıya çevrilir (Rousseau, 1993: 105-106). Ancak, Rousseau'nun önerdiği bu sistem de pek taraftar bulabilmiş değildir.

Görüldüğü üzere, Rousseau'nun siyaset kuramını modern toplumlara uyarlamak pek de kolay değildir. Ancak, başka önemli sorunlar da bulunmaktadır. Rousseau, siyaset kuramının temelini "toplum sözleşmesi", "genel irade" ve "sınırsız-mutlak egemen devlet" kavramlarını yerleştirir. Rousseau'nun her üç kavramı da önemli sorunlar doğurur.

Rousseau'nun siyaset kuramının temelini oturttuğu "genel irade" kavramı oldukça sorunludur. Zira Rousseau genel iradeyi iki farklı biçimde tanımlar. Rousseau'ya göre, genel irade, temelde, toplumun, ortak yararı sağlamak amacıyla geliştirdiği ortak iradesi olarak tanımlanır (Rousseau, 1993: 35). Ancak, diğer yandan, Rousseau'da, genel iradeyi çoğunluğun iradesi olarak gören bir başka yaklaşım daha bulunmaktadır (Rousseau, 1993: 122-124; Wood, 2012: 229). Bu iki yaklaşımdan ilki toplumun ortak iyiliğinin objektif olarak tanımlanması, ikincisi ise subjektif olarak tanımlanması gerektiği konusunda temelden ayrılmaktadır. Toplumun ortak iyiliğinin subjektif olarak tanımlanabileceği anlayışı, kamu yararının yurttaşların görüşleri ve oyları doğrultusunda belirlenebileceği anlamına gelir. Objektif tanım ise, toplumun ortak iyiliğinin, yurttaşların görüş ve niyetlerinden bağımsız olarak nesnel bir biçimde tanımlanabileceği düşüncesine dayanır. Objektif tanımlama, yurttaşların kamu yararı konusunda yanılabilirliği varsayımına dayalıdır (Lipson, 1984: 43-47; Heywood, 2011: 295-307; Korkut, 2006). Rousseau, aslında, genel iradeyi objektif olarak tanımlama eğilimindedir. Ancak, bu yaklaşım, genel iradenin hangi somut mekanizmalarla belirleneceği sorusuna yanıt üretmekte

zorlanmaktadır. Nitekim adeta Platon'un "filozof kral"ına benzeyen "yasacı"yı devreye sokması bu çıkişsızlığın ürünüdür (Rousseau, 1993: 47-50). Bu nedenle, Rousseau, genel iradenin çoğunluk kararıyla belirlenmesi, yani subjektif olarak tanımlanması ilkesini de gönülsüz olarak dile getirmek zorunda kalır. Zira aksi takdirde, mutlak ve sınırsız egemenliğin halk meclisine verilmesi anlamsız kalabilirdi. Ancak, bu durum karşısında da, genel irade konusunda çoğunluğun da yanılabilceği kaydını düşmek zorunda kalır (Rousseau, 1993: 39-40; Sabine, 1969: 282-3). Dolayısıyla, Rousseau, yurttaşların bireysel ya da grup çıkarları doğrultusunda değil, toplumun ortak çıkarları doğrultusunda hareket ettiğı, doğrudan demokrasi ilkesine dayalı bir toplum hedefini ortaya koymakla birlikte, öne sürdüğü kuram bu amacı sağlamak açısından önemli riskler taşır.

Rousseau'nun toplum sözleşmesi anlayışı da önemli sorunlara yol açar. Rousseau'nun toplum sözleşmesi tanımına göre, bir araya gelerek toplum sözleşmesi yapan bireyler, bütün haklarını topluma/devlete devreder. Bunun karşılığında, toplum da bireyleri birer yurttaş olarak eşit haklarla donatır. Böylece, toplum sözleşmesiyle yurttaş statüsüne kavuşan bireyler, "doğal haklar"ından vazgeçerler ama karşılığında "toplumsal özgürlükleri" kazanırlar (Rousseau, 1993: 25-27, 29-34). Rousseau'nun yurttaşlık hakları konusundaki kurgusu, Locke'un "doğal haklar" anlayışından tamamen farklıdır. Locke'a göre, bütün insanlar doğuştan gelen, dokunulmaz doğal haklara sahiptir ve hiçbir kimse ya da otorite bu hakları ihlal edemez. Bu haklara yönelik en önemli tehditin de devletten gelebileceğini öngören Locke, bu nedenle devletin sınırlandırılmasında ısrarcı olmuştur. Oysa Rousseau'ya göre, toplum sözleşmesinin yapılmasıyla birlikte "doğal haklar" sona erer ve artık bireylerin sahip olacağı haklar genel irade tarafından belirlenir. Rousseau, genel iradenin bireylerin sahip olduğu hakları keyfi şekilde sınırlamayacağı umudu içinde, genel iradenin bireysel hakları "keyfi" biçimde sınırlama yoluna gitmesi olasılığına karşı herhangi bir güvence öngörmemiştir (Uygun, 2014: 162-164). Rousseau'nun bu yaklaşımının, birey hak ve özgürlükleri açısından güvencesizlik yarattığı, literatürde geniş bir kesimce kabul görmektedir.

Rousseau'nun savunusunu yaptığı kuramın karşı karşıya kalabileceği eleştirilerin farkında olmadığını söyleyebilmek zordur. Buna rağmen, Locke'un "doğal haklar" öğretisine dayanan "negatif özgürlük" anlayışına karşı çıkarak, farklı bir özgürlük anlayışının savunusunu yapmıştır. Rousseau'ya göre, gerçek özgürlük, bireylerin yasaların yapım sürecine katılmasıyla ya da bir başka deyişle yasaların halk tarafından yapılmasıyla ortaya çıkar. Özgürlüklerin en önemli güvencesi de yasama yetkisinin doğrudan halka ait olmasıdır (Rousseau, 1993: 25-29, 40-47; Ellenberg: 1976: 159-160). Yurttaşlar, hem doğrudan demokrasi yöntemiyle yasa yapma sürecine katılırlar, hem de yasalar karşısında eşit konumda bulunurlar. Dolayısıyla, Rousseau'ya göre, yasama yetkisi

yurttaşlar meclisinin yetkisinde olduğundan, topluma/devlete mutlak ve sınırsız egemenlik vermekte bir sakınca bulunmamaktadır (Rousseau, 1993: 25-37, 40-44). Rousseau'ya göre, yurttaşlar birbirlerinin hâkimiyetine girmemeli ancak, devletin mutlak hâkimiyeti altına girmelidirler. Zira yurttaşlara gerçek özgürlüğü sadece devlet sağlayabilir (Rousseau, 1993: 66-67).

Rousseau, topluma/devlete mutlak ve sınırsız bir egemenlik verilmesini, toplumun ortak iyiliğinin sağlanması için zorunlu görüyordu. Bunun yol açabileceği olumsuzlukların da farkında olarak, egemenliğin (yasama yetkisi) bütün yurttaşların katılımıyla oluşan halk meclisine verilmesinde ısrar ediyordu. Rousseau'ya göre, devletin temel ilkesi, toplumun ortak iyiliğinin sağlanması ve yurttaşların haklarının korunması olacaktır. Bu nedenle, yurttaşların genel iradeye mutlak itaatinde ısrarcı olmuştur.

Fakat bu noktada Rousseau'nun da farkında olduğu iki farklı tehlike bulunmaktadır. İlk olarak, toplumdaki belirli bir grubun özel çıkarlarının kendini genel yarar diye sunarak toplumun genel irade konusunda yanılığa düşmesine neden olması, buna karşılık gerçek genel iradeyi temsil edenlerin azınlıkta kalması vb. durumlarda, “mutlak egemenlik” ilkesinin Rousseau'nun beklentisine zıt bir sonuç doğurması kaçınılmazdır. Üstelik toplumda farklı çıkar grupları ortaya çıkmışsa, çoğunluktaki grubun azınlık grupları baskı altına alarak bir “çoğunluk despotizmi” kurmasını önleyecek hiçbir engel bulunmamaktadır (Uygun, 2014: 147-148). İkinci olarak da, yürütmenin (hükümet) halk meclisini baskı altına alması, hükümetin halk meclisinin yaptığı yasaları uygulamaması, halk meclisinin toplanmasını engellemesi, zorbalaşarak toplum sözleşmesinin yürürlükten kaldırılması vb. tehlikeler, Rousseau için de beklenmedik bir durum değildir (Rousseau, 1993: 99-102, 115-117; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 279).

Rousseau, bu iki tehlike karşısında, yurttaşların bilinçli ve aktif olması dışında bir güvence önermemiştir. Rousseau'ya göre, halk egemenlik yetkisini kullanarak, sürekli toplantılar yapmalı, hükümeti sürekli olarak denetlemeli ve gerekli gördüğünde de hükümetin yetkilerini sınırlamalı ya da hükümeti görevden almalıdır (Rousseau, 1993: 99-102, 107-110, 113-117; Sabine, 1969; Ağaogulları, 2011: 586-587, 590-591, 595-596; Göztepe, 2010, 132-133; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 279; Hampsher-Monk, 2004: 234-235). Rousseau'nun toplum sözleşmesinin bozulması ve yurttaşların özgürlüklerinin ihlali tehlikesine karşı tek önerisi, yurttaşların sahip oldukları egemenlik yetkisini sonuna kadar kullanmalarından başka bir çıkar yol olmadığıdır. Bu yaklaşım, bazı yorumcuların, Rousseau'yu sadece “pozitif özgürlük” anlayışına sahip olduğu ve “negatif özgürlük” anlayışını ise reddettiği gerekçesiyle eleştirmelerine yol açmıştır (Abramson, 2012: 300-301; Arnhart, 2011: 254). Gerçekten de Rousseau'nun yurttaşlık hakları konusundaki yaklaşımı temelde “pozitif

özgürlük” anlayışına dayalıdır. Bununla birlikte, Rousseau “negatif özgürlük” anlayışının işaretlerini de vermekten geri durmaz. Egemenin toplumun ortak yararı ve toplumun iyiliği dışında bir amacının olamayacağını, egemenin toplum sözleşmesinin sınırlarını aşamayacağını, yurttaşların egemene devretmedikleri bazı hak ve özgürlüklerinin bulunduğunu ve egemenin bunları ihlal edemeyeceğini belirtmesi (Rousseau, 1993: 43, 156-157), egemenin müdahale edemeyeceği birey hakları alanına işaret etmekte ve Rousseau’da “negatif özgürlük” anlayışının izlerini sergilemektedir. Ancak, Rousseau’nun aynı eser içinde egemenliğin mutlak ve sınırsız olduğunda ısrar etmesi, egemenin bireylere güvence vermesinin gerekmediğini savunması (Rousseau, 1993: 27-29), bu iyimserliği ortadan kaldırmaktadır. Zira iktidarın sınırlanmadığı durumda negatif özgürlükten söz etmek mümkün değildir.

Rousseau’nun bu konuda ileri sürdüğü bir başka görüşe göre, eğer hükümet zorbalasarak toplum sözleşmesini yürürlükten kaldırır, yurttaşlar “doğal haklar”ına kavuşacaklar ve devlete itaat yükümlülüğü de ortadan kalkacaktır (Rousseau, 1993: 99-102). Bu görüşler, ilk olarak, doğal hakların, ancak, toplum sözleşmesi yürürlükten kalktığı zaman geçerlilik kazanması anlamına gelmektedir. İkinci olarak, Rousseau’nun zorbalasın iktidara karşı “direnme hakkı”nı tanıdığı görülmektedir. Ancak, “sınırlı devlet” ve “kuvvetler ayrılığı” ilkelerine karşı çıkan Rousseau’nun, zorbalasın iktidara karşı “direnme hakkı”nı gündeme getirmesi özgürlükler açısından yeterli bir güvence sağlamamaktadır. Dolayısıyla, Rousseau’da “negatif özgürlük” anlayışının bazı izleri bulunsa da, Rousseau “negatif özgürlükleri” kesin olarak etkisizleştirmiş ve kuramını “pozitif özgürlük” anlayışına dayandırmıştır.

Buna karşılık, modern demokrasi deneyimi, “pozitif özgürlük” anlayışının “negatif özgürlük” anlayışıyla tamamlanmadığı durumda, son derece olumsuz sonuçlara yol açabileceğini göstermiştir. Oysa Rousseau’nun eserlerinde sık sık atıf yaptığı John Locke, yurttaşların doğal haklarına yönelik en önemli tehdidin bizzat devletten gelebileceği varsayımı ile “sınırlı devlet” ilkesini ortaya atmıştır. Rousseau ise, genel iradenin yanılmayacağını, keyfiliğe kayamayacağını, toplum sözleşmesinin sınırlarını aşamayacağını ve yurttaşların haklarını ihlal edemeyeceğini ileri sürerek, egemenliğin mutlak ve sınırsız olmasında ısrarcı olmuştur. Bu nedenle de, savunduğu demokrasi anlayışı “totaliter halk egemenliği” damgası yemekten kurtulamamıştır (Insiton, 2010: 107; Williams, 2005: 443-444; Schmidt, 2001: 71; Uygun, 2010; Göztepe, 2010: 132-133). Dolayısıyla, Rousseau’nun genel iradenin önünde engel olarak gördüğü ve kesin olarak karşı çıktığı, “doğal haklar”, “sınırlı devlet”, “kuvvetler ayrılığı” gibi ilkeler, yurttaşlık haklarına devletten gelebilecek kısıtlamalara karşı önemli bir güvence oluşturur. Ayrıca, “anayasa yargısı”, “idarenin yargısal denetimi”, “hukuk devleti” gibi ilkeler de, yine modern demokrasinin geliştirdiği ve

Rousseau'nun muhtemelen genel iradeye kısıtlama getirdiği gerekçesiyle karşı çıkabileceği mekanizmalar da, çoğunluk despotizmine karşı önemli güvenceler getirir (Hakyemez, 2003: 76-81; Uygun, 2010; Schmidt, 2011: 63-4).

Rousseau'nun siyaset kuramı, özgür sivil toplum anlayışı açısından da önemli sorunlar doğurur. Rousseau'ya yönelik en önemli eleştirilerden bir başkası da, özgür sivil topluma alan açmadığı ve bu nedenle de totaliter olduğu yönündedir (Arnhart, 2011: 266-7, 272; Schmidt, 2001: 65, 71-73; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 272). Buna karşılık, Ağaoğulları, Rousseau'nun devleti salt kamusal alanla sınırladığını ve "özel işler" başlığı altında özel alana (sivil toplum) alan açtığını, bu nedenle de devletin totaliter nitelikte olmadığını savunmuştur. Bireyler de, hem kamusal alana katılma yönelik yurttaşlık hak ve özgürlüklerine, hem de özel alana özgü hak ve özgürlüklere sahiptir (Ağaoğulları, 2011: 590-591). Ağaoğulları'nın da belirttiği üzere, Rousseau'da, kamu alanı ile özel alan (sivil toplum) arasında bir ayrım bulunmaktadır (Rousseau, 1993: 43, 156-7). Ancak, Rousseau'nun yaklaşımında asıl önemli olan "kamu alanı" ve pozitif özgürlüklerdir, negatif özgürlükler ve "özel alan" ise sadece varlığı kabul edilen ama hakkında anlamlı bir değerlendirilme yapılamayan bir alandır. Her ne kadar egemenin/devletin müdahale etmediği bir "özel alan"dan söz edilse de, özel alan "özgürlükler alanı" olarak görülmez. Nitekim egemenliğin mutlak ve sınırsız olduğu bir devlette, "özerk sivil toplum"dan söz etmek zordur. Ayrıca, toplumdaki farklı görüşlere, farklı çıkarılara, farklı kültürlere ve inançlara ulusal birliği ve bağlılığı bozabileceği gerekçesiyle karşı çıkan Rousseau'nun, "özel alan"ı özgürlükler alanı olarak görmesi beklenemez.

Rousseau'da, dokunulmaz insan hakları anlayışı da yoktur (Uygun, 2014: 162-164). Rousseau insan hakları konusunda çelişkili bir tavır içindedir. Bir yandan yurttaşlık hakları ile donatılan bireyler, diğer yandan devletin mutlak iradesine itaat yükümlülüğü altına sokulur. Burada da, pozitif hakların negatif haklarla tamamlanmamasının yol açtığı sorunlar açıkça ortaya çıkar. Devletin sınırlanmaması ve çoğunlukçu yaklaşım bir arada düşünüldüğünde, çoğunlukta hâkim grubun azınlık gruplarına mensup bireylerin haklarını ihlal etmesi tehlikesi uzak değildir. Rousseau, kadınlara siyasal haklar tanımaması nedeniyle de eleştirilir (Schmidt, 2001: 71-73; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 272-274). Oysa Rousseau'nun derin bir biçimde etkilendiği Platon, bu konuda çok daha ileri bir tutum içindedir.

Rousseau, modern toplumların en önemli sorunları arasında yer alan sivil haklar, azınlık hakları, çoğulculuk gibi başlıklar konusunda da özgürlükçü bir tutum içinde görünmez. Rousseau, tam tersine, toplumun birliğinin bozulmaması için, hem çıkar çatışmasına yol açabilecek farklılaşmalara, hem de

bu farklı çıkarların ifade edilebilmesine kesin olarak karşı çıkar. Rousseau'ya göre, genel iradenin sağlıklı bir biçimde ortaya çıkabilmesi için, hizip, parti vb. örgütlenmeler engellenmelidir (Ağaoğulları, 2011: 583-5; Hampsher-Monk, 2004: 238-9; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 272). Rousseau, her ne kadar sık sık özgürlüklerden söz etse de, farklı görüşlere ve inançlara hoşgörü, muhalefete ve protestoya saygı gösterme gibi ilkeler açısından hiçbir güvence sunmaz (Abramson, 2012: 313-314; Thomson, 2000: 119-120). Rousseau'nun dinsel inançlar konusundaki yaklaşımı da inanç özgürlüğü açısından eleştiriye uğramıştır. Toplumdaki çoğunluk dininin reforme edilerek bir "toplum dini" yaratılmasını ve bütün topluma benimsetilmesini öneren Rousseau, toplum dinini benimsemeyenlere karşı hoşgörülü bir tavır içinde de değildir (Rousseau, 1993: 157-158; Ağaoğulları, 2011: 594-595; Arnhart, 2011: 272; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 276-277).

Rousseau, kamuoyunun denetlenmesi ve genel irade ile uyumlu hale getirilmesi, toplumun ortak değerlerinin ve yurttaşlık dininin korunması, sanat ve bilimlerin yurttaşlık ruhunu zayıflatmasının engellenmesi gibi önem verdiği önlemlerin alınması için bir "sansür görevlisi" önermekten de geri durmaz (Tannenbaum ve Schultz, 2011: 278; Ağaoğulları, 2011: 594-5). Dolayısıyla, Rousseau'nun önerdiği yaklaşımlar, çağımızın çoğulcu toplumlarının demokrasi sorunlarına çözüm üretmek bir yana, daha da büyük sorunlara yol açabilecek boyutlar içermektedir.

4. MODERN DEMOKRASİ DENEYİMİ VE ROUSSEAU

Rousseau'nun siyaset kuramı, Antik toplumları idealleştiren ve modern toplumlara uyumlu olmayan pek çok boyut içermesine rağmen, modern dönemde çeşitli siyasal akımları ve hareketleri etkileyebilmiştir. Liberal, milliyetçi, faşist, sosyalist ve anarşist akımlar Rousseau'nun düşüncelerinin farklı yönlerinden etkilenmişlerdir (Wokler, 2001). Ancak, bu etkilenme farklı biçimler alarak, Rousseau'yu kendi amaçları doğrultusunda yeniden yorumlama ve hatta suistimal etme noktasına da ulaşmıştır.

Rousseau'nun takipçileri arasında en çok öne çıkanlar, Fransız devrimi sürecinde etkili bir rol üstlenen Jakoben akım olmuştur. Jakobenler, Rousseau'nun monarşi karşıtı, cumhuriyetçi düşünceleri ve yurttaşlık anlayışı kadar, "totaliter halk egemenliği" düşüncesinden de etkilenmişlerdir. Jakobenlere, Rousseau'nun totaliter halk egemenliği anlayışının çekici gelmesinin temelinde, Fransız devriminin radikalleşerek eski feodal toplumu ve monarşiyi tasfiye etmeye girişmesi sürecinde, kuramsal dayanak sağlaması önemli bir etmendir (Thomson, 2000: 119-120; Ben-Amittay, 1983: 197; Lecercle, 1995: 23-31; Köker, 1992: 58-60). Ancak, Jakobenler, Rousseau'nun düşüncelerinde bazı revizyonlara da gitmişlerdir. Bu revizyonlardan en önemlisi,

Rousseau'nun doğrudan demokrasiye dayanan egemenlik görüşünde ortaya çıkmıştır. Aslında bu da, Fransa gibi büyük bir ülkede doğrudan demokrasinin uygulanmasında karşılaşılabilecek güçlükler dikkate alındığında, doğal sayılabilir. Jakobenler, mecliste çoğunluğu sağladıktan sonra, halk egemenliğinin meclis tarafından temsil edilmesi ilkesini savunmuşlardır (Göztepe, 2010: 137). Ancak, bu noktada, egemenliği, meclisin bütününün mü, yoksa mecliste çoğunluğu elinde bulunduran grubun iradesinin mi temsil edeceği sorusu da önemlidir. Jakobenler, çoğunluk iradesine mutlaklık tanıyarak, “çoğunluk despotizmi” anlayışına ulaşmışlardır. Kendilerinin halk iradesinin gerçek temsilcisi oldukları iddiasıyla, eski rejimin yandaşlarını “halk düşmanı” ilan ederek, onlara karşı “devrimci terör” uygulamışlardır (Ağaoğulları, 2011: 623-627).

Jakobenler, Rousseau'nun mutlak ve sınırsız egemenliği savunan ve kuvvetler ayrılığına karşı çıkan görüşlerini de yeniden yorumlayarak, “kuvvetler birliği” ilkesine ulaşmışlardır (Yayla, 2012). “Kuvvetler birliği” anlayışı, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin meclis tarafından kullanıldığı “konvansiyonel sistem”i yaratmış, bu sistem eski rejim yanlılarının tasfiye edilmesi açısından işlevsel görülmüştür³ (Hakyemez, 2003: 89).

Jakobenler, Rousseau'nun “yurttaşlık” anlayışını da benimsemişlerdir. Toplumun bencil bireycilikten ve çıkar çatışmalarından kurtarılıp, ulusal birliğin sağlanması ve genel iradenin hâkim kılınması için, kamusal yurttaşlık anlayışını savunmuşlardır. Rousseau'nun eğitim yoluyla aydınlanma ve vatanseverlik duygularının topluma benimsetilmesi, ulusal bayramlarla ve yeni bir “toplum dini” yaratılarak ulusal dayanışmanın sağlanması gibi önerileri, Jakobenler için önemli hedefler olmuştur. Böylece, bir “kültür devrimi” gerçekleştirilerek “gerçek yurttaşlardan oluşan bir ulus” yaratılmak amaçlanmıştır. Jakobenlere göre, bu amaca ulaşılmadan önce halk cahildir ve kamu yararını doğru olarak göremez. Bu nedenle, halk aydınlanana kadar anayasa askıya alınarak halk adına aydınlar kamu yararını belirlemeli, anayasa ancak gerçek yurttaşlardan oluşan bir ulus oluşturulduktan sonra yürürlüğe girmelidir (Ağaoğulları, 2011: 628-632; Heywood, 2013).

Rousseau'nun düşüncelerinin yeniden yorumlanmasıyla geliştirilen Jakoben akımının benzerleri, Türkiye'deki Kemalist akım örneğinde olduğu gibi,

³ Prof. Dr. Oktay Uygun, Rousseau'nun düşüncelerinin “kuvvetler birliği” sistemi ile özdeşleştirilmesine karşı çıkar. Uygun'un yorumuna göre, Rousseau, halka yalnızca yasama yetkisinin verilmesini istemekteydi. Yürütme yetkisi konusunda monarşi, aristokrasi ve demokrasi alternatiflerinden biri halk tarafından seçilebilirdi. Yargı da, yasama ve yürütmeden bağımsız olacaktı (Uygun, 2014: 155-161). Dolayısıyla, her ne kadar Rousseau lafzen kuvvetler ayrılığına şiddetle karşı çıkar görünse de, aslında karşı çıktığı kuvvetler ayrılığının Montesquieu tarafından savunulan modeliydi.

eski rejimi tasfiye ederek modern bir cumhuriyet kurmaya girişen başka toplumlarda da ortaya çıkmıştır. Türkiye’de 1923-1946 dönemi tek parti yönetimi Rousseau’nun ve Jakobenzimin izlerini taşıdığı için eleştirilmiştir (Hakyemez, 2003: 89; Yayla, 2012, 2013). Ancak, Rousseau’nun etkileri sadece modernist hareketlerle sınırlı kalmamış, çeşitli “sağ” akımlara da uzanmıştır. Türkiye’deki “sağ” gelenekte izleri açıkça görülen, “millet”in toplumda çoğunluğu oluşturan etnik, dinsel ve kültürel gruplarla özdeşleştirilip, milletin iradesinin de “çoğunluk iradesi”ne indirgenmesi kurgusu temelinde geliştirilen “çoğunlukçu demokrasi” anlayışı da, “çoğunluk despotizmi”ne varan sonuçlara yol açabilmektedir. Bu anlayış, liberal demokrasinin sınırlı devlet, kuvvetler ayrılığı, anayasa yargısı, idarenin yargısal denetimi, sivil özgürlükler, insan hakları gibi temel ilkelerine ve kurumlarına da, “milli iradeye aykırılık” gerekçesiyle karşı çıkabilmektedir (Tanör, 1995; Mumcu, 2014).

Rousseau’nun siyaset kuramının en tehlikeli kullanımı ise, 20. yüzyılda özellikle Avrupa’da gelişen faşist hareketlerde ortaya çıkmıştır. Faşist hareketler, çoğunlukçu demokrasi anlayışının uç noktalara vardırılmasıyla, parlamentoda sahip olunan çoğunluk iradesine dayalı bir “çoğunluk despotizmi” kurmuş ve böylece muhalif partiler yok edilmiş ve sivil özgürlükler ortadan kaldırılmıştır. Bu tür rejimler Rousseau’nun “genel irade” kuramını suistimal ederek, bireysel özgürlükleri ulusun/devletin iradesine tabi kılarak, bireysel ve sivil özgürlükleri ortadan kaldırıp, bireylerin özel yaşamlarını devletin kontrolüne alabilmişlerdir (Arnhart, 2011: 266-267, 272; Göztepe, 2010; Hakyemez, 2003: 89). Faşizm, bu totaliter anlayışını, “lider” kültürüyle desteklemiştir. Bu anlayışta, üstün vasıflara sahip olduğu kabul edilen liderin, ulusun gerçek çıkarlarını temsil ettiği inancı pekiştirilmiştir. Böylece, gerçek demokrasi ve gerçek özgürlük, milli iradenin temsilcisi olan liderin iradesine itaat ile özdeşleştirilmiştir (Heywood, 2013: 47, 59, 219).

Faşizmin, milli iradeyi temsil eden lider anlayışına, Rousseau’dan da destek alınmaya çalışılmıştır. Rousseau’nun genel iradenin sağlanabilmesi için topluma rehberlik etmek üzere bir “yasacı” görevlendirmesi, kriz dönemlerinde ortaya çıkarak ulusa yol gösterecek karizmatik liderlere alan açmıştır. Böylece, ulusal çıkarları, kamu yararını ve milli iradeyi temsil ettiğini iddia eden popülist demagoglar, giderek topluma egemen olma ve despotik bir yönetim kurma olanağına kavuşmuşlardır (Abramson, 2012: 307-308; Schmidt, 2001: 74).

Alman Nazizminin önemli kuramcılarından biri olan Carl Schmitt de, Rousseau’nun kuramından yararlanmışır. Schmitt de, Rousseau’ya benzer biçimde, demokrasinin ancak “homojen” bir ulusa dayanabileceğini savunmuştur. Schmitt’in, devlet ile toplumun özdeşleştirilmesi ve halkın devlette vücut bulması gibi yaklaşımları da yine Rousseau izleri taşıyan görüşleridir.

Schmitt, Rousseau'nun görüşlerini daha da ileri götürerek, halk tarafından seçilmiş diktatöre, halk adına yetki kullanma yetkisi verilmesini de savunmuştur. Nitekim, Rousseau da benzer görüşleri savunurken, halkın özgür iradesiyle bir liderin buyruğuna girmesi durumunda, liderin buyruklarının genel irade yerine geçebileceğini dile getirmiştir (Rousseau, 1993: 36). Schmitt, daha da ileri giderek, kriz durumlarında iktidarı güç kullanarak (darbe yaparak) ele geçirecek olan egemene, neyin kamu yararına, devletin çıkarına ve kamu düzenine uygun olduğuna karar verme yetkisi de tanımış, egemenin herhangi bir hukuk kuralına tabi olamayacağını ileri sürebilmiştir (Schmitt, 2002; 2006). Schmitt, parlamenter demokrasiyi eleştirirken halk egemenliğine dayalı (plebisiter) demokrasi anlayışına dayanmış, Rousseau'nun genel irade kuramını suistimal ederek, demokrasinin ortadan kaldırılıp totaliter bir sistemin kuruluşunu meşrulaştırmıştır (Schmidt, 2001: 76).

Schmitt, Rousseau'nun akılcılık karşıtı düşüncelerinden de etkilenmiş, siyasal karar alma süreçlerinde duygular, düşünceler, psikoloji gibi akıl dışı öğelerin önemine vurgu yapmıştır. Gerçekten de, Rousseau'nun düşüncelerinin faşist hareketleri etkileyen en önemli boyutlarından biri de budur. Rousseau'nun aydınlanma felsefesinin akılcılık ve ilerleme ilkelerine karşıt düşünceleri, anti-entelektüelizme kadar uzanabilmektedir. Rousseau, diğer taraftan, akılcılığa karşıt olarak, toplumsallığın temelini duygudaşlığa dayandırmış, halkın duyguları ve içgüdülerini daha değerli bulabilmiştir. Halkçılığı organizmacılıkla birleştiren Rousseau, materyalizme karşı antik idealizm anlayışını benimser. Bu görüşleri nedeniyle de, bazı yazarlar tarafından, tutucu sağa ve faşizme daha yakın bulunmuştur (Sabine, 1969: 273-4; Ben-Amittay, 1983: 195-196; Hampsher-Monk, 2004: 199; Tannenbaum ve Schultz, 2011; Köker, 1992: 68-70).

Rousseau'nun düşüncelerinin etkileri 20. Yüzyılda ortaya çıkan faşizm dışı başka otoriter ideolojilerde de görülmektedir. Tek parti yönetimi ya da askeri dikta biçimindeki çeşitli otoriter rejimler de, "milli iradeyi" temsil iddiasıyla ortaya çıkmışlardır. Bu tür rejimler, herhangi bir seçim ya da temsil ilkesine dayanmaksızın "milletin bağrından çıktığı" vb. iddialarda bulunabilmişlerdir. Bu tür örneklerde, dikta rejimlerinin meşrulaştırılmasında, milliyetçiliğin ve devlete adanmışlığın yüceltilmesi yaygın bir durumdur. Böylece, Rousseau'nun genel irade kuramı kötüye kullanılarak, toplumun çoğunluğunun desteğine sahip olmayan bir dikta rejimi milli iradeyle özdeşleştirilmiştir (Abramson, 2012: 313-314; Tannenbaum ve Schultz, 2011: 280; Köker, 1992: 68-70; Yayla, 2012).

Rousseau'nun kuramının otoriter kullanımı konusundaki daha güncel bir gelişme ise, 1990'lı yıllardan sonra demokrasiye geçen az gelişmiş toplumlarda görülmektedir. 1990'larda, küreselleşme ve Soğuk Savaş'ın bitişiyle kurulan

“yeni dünya düzeni”nde, liberal demokrasinin evrensel bir siyasal model olduğu kabul edilmeye başlanmış ve dünya genelinde yeni bir demokratikleşme dalgası ortaya çıkmıştır. Huntington’un “3. dalga” olarak adlandırdığı bu demokratikleşme dalgasında pek çok azgelişmiş ülkede demokratikleşme süreci başlamıştır (Huntington, 1996). Ancak, aradan geçen 20 yıllık dönemde demokratikleşmenin niteliği konusunda önemli sorunlar gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle, azgelişmiş ülkelerde, demokrasinin, “çoğunluk despotizmi”ne kayan yarı-demokratik “hibrid rejimler”e dönüşmeye başladığı gözlemleri yapılmaya başlanmıştır. Otoriter ve plebisiter eğilimler gösteren bu rejimler, liberal demokrasinin kurumsallaşması konusunda önemli eksikler gösterirken, siyasal liberalleşme de oldukça zayıf kalmıştır (Öniş, 2014: 18-20).

Fareed Zakaria’nın “illiberal demokrasi” (otoriter demokrasi) kavramı, bu türden rejimleri nitelemekte yaygın olarak kullanılmaktadır. Zakaria’ya göre, günümüzde bazı azgelişmiş ülkelerde, serbest seçimle belirlenen ve varlığını demokratik sisteme borçlu olan bazı iktidarlar, mutlak iktidara sahip oldukları inancına kapılarak, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olarak bütün iktidarı ellerinde toplama eğilimine girebilmektedirler. Demokrasiyi iktidarın seçimle belirlenmesi ilkesine indirgeyen bu iktidarların, demokratik özgürlükleri kısıtlamaktan kaçınmadığına dikkat çeken Zakaria, liberal demokrasinin sınırlı devlet, kuvvetler ayrılığı, kurumsallaşmış hukuk devleti, sivil haklar, muhalefete hoşgörü gibi ilkelerini zayıflattıklarını belirtmektedir. Zakaria’ya göre, illiberal demokrasi olarak nitelenen bu tür rejimlerde, çoğunluğu eline geçiren partiler, muhalefete karşı hoşgörüsüz tutumlar izleyebilmekte ve sivil özgürlükleri ihlal edebilmekte, bu da siyasette kutuplaşmayı arttırabilmektedir. Bu durum, siyasetin dost-düşman kutuplaşması temelinde kurulmasına ve toplumda etnik ve dinsel bölünmelerin şiddetlenmesine yol açabilmektedir (Zakaria, 1999: 47-55).

Bazı azgelişmiş ülkelerde görülen bu eğilimler, “iktidarın serbest seçimle belirlenmesi” ve “çoğunluğun yönetimi” ilkelerine dayanılarak, demokrasinin kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti, insan hakları, çoğulculuk gibi ilkelerinin ihlal edilmesine neden olabilmektedir. İktidarın parlamentoda çoğunluğa sahip olması da, yapılan anti-demokratik uygulamalara meşruiyet sağlamakta kullanılabilir. Böylece, çoğunluk oyuna sahip iktidarlar eliyle “çoğunluk despotizmi” kurulurken, özgürlükler erozyona uğratılmakta ve demokrasi yozlaştırılmaktadır (Ataay, 2014: 29-35).

Giovanni Sartori, demokrasinin kurumsallaşmadığı ve istikrar kazanamadığı ülkelerde görülen “çoğunluk despotizmi”nin, temelde, kuvvetler ayrılığı ile sınırlandırılmamış bir iktidarın sınırsız güç kullanımından kaynaklandığını belirtmiştir. Sartori’ye göre, bu tür rejimlerde, insan hakları ve

sivil özgürlüklerin baskıya uğraması, muhalefete karşı hoşgörüsüz uygulamalara gidilmesi sıklıkla görülebilmektedir (Sartori, 1996: 143-149).

“Çoğunluk despotizmi” ya da “illiberal demokrasi” olarak nitelenen bu rejimleri ortaya çıkartan siyasi partiler, günümüzde daha çok “popülist” olarak nitelenen akımlara mensup sayılmaktadır. Popülist partiler, siyaset anlayışlarını bir etnik ya da dinsel aidiyetle tanımlanan “homojen” bir millet (halk) anlayışıyla temellendirirken, kendilerinin “milletin gerçek temsilcisi” olduğu iddiasına dayanmaktadırlar. Buradan hareketle de, siyasi rakiplerini halka/millete yabancı unsurlar (ve hatta “iç düşman”) olmakla suçlayan popülist partiler, çatışmacı bir siyaset izlemektedirler. Popülist partiler, toplumu bu şekilde kutuplaştırırken, kendi destekçilerine yönelik kayırmacı ve partizan uygulamalar izlemekte; azınlıkta kalan muhalif kesimlere yönelik de çeşitli baskılar uygulamaktadırlar (İnsel, 2014; Mueller, 2014).

Popülist partilerin “çoğunluk despotizmi”ne dönüşen bu uygulamaları, iktidar partisinin dayandığı çoğunluğun iradesinin “milli irade”yle özdeşleştirilmesi yoluyla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Milli iradeyi, çoğunluk iradesine indirgeyen bu yaklaşım, parlamentoda çoğunluğu oluşturan ve hükümeti kuran partiyi, milli iradenin temsilcisi olarak görmektedir. Popülist partiler, çoğunluktaki grubun azınlıktaki gruplar üzerinde hâkimiyet kurmasını ve baskı uygulamasını da, milli iradenin gereği saymaktadır. Dolayısıyla, toplumsal uzlaşma, kuvvetler ayrılığı, sınırlı devlet, hukuk devleti, insan hakları, sivil özgürlükler, muhalefete hoşgörü gibi çoğulcu-liberal ilkeler, milli iradeyi sınırlayan ayak bağları olarak görülmektedir (Hakyemez, 2003: 74-76; Sarıbay, 1997: 34).

Milli iradeyi temsil etme iddiasında bulunmalarıyla dikkat çeken popülist partilerde, karizmatik liderin önderliğine geniş bir alan açılması da bir başka özelliktir. Bu doğrultuda, milli irade çoğunluğun iradesine, çoğunluğun iradesi de liderin iradesine indirgenerek, milli iradenin liderde cisimleştiği ileri sürülebilmektedir. “Liderin etrafında tek vücut olmuş bir millet” ve “milleti temsil yetkisini elinde tutan bir lider” anlayışı popülist partilerde sıklıkla gözlenmektedir. Bütün bu siyasal kurgunun temelinde ise, popülist parti ve liderinin seçimlerde çoğunluğu sağlayarak iktidarı ele geçirmesi yatmaktadır (İnsel, 2014; Mueller, 2014).

Günümüzde bazı az gelişmiş ülke demokrasilerinde gözlenen “çoğunluk despotizmi” eğiliminin meşrulaştırılmasında “milli irade” kavramı temel bir rol oynamaktadır. Milli iradenin bu şekilde çoğunluk iradesine indirgenmesi ve çoğunluğu ele geçiren grubun azınlık gruplar üzerinde baskı kurması yaklaşımı, Rousseau’nun siyaset kuramına dayandırılabilir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Rousseau'nun siyaset kuramı ve bu kuramın Jakobenlerden günümüze, çeşitli toplumlarda ortaya çıkan “çoğunluk despotizmi” ya da “azınlık diktası” niteliğinde olup, iktidarını meşrulaştırırken “milli iradeye” dayandığını ileri süren çeşitli akımlar tarafından kullanılma biçimleri incelendi. Sonuç bölümünde ise, bir yandan Rousseau'nun kuramının bu tür rejimlerin meşrulaştırılması açısından işlevsel olup olmadığı sorununu, diğer yandan da Rousseau'nun siyaset kuramının günümüz demokrasilerinin sorunlarına çözüm üretmek açısından anlamlı açılımlar sağlayıp sağlamadığı sorusunu tartışmak istiyoruz.

İlk sorudan başlayacak olursak, Rousseau'nun siyaset kuramı, özünde, hem monarşik sistemlere, hem de 1688 Şanlı Devrim'iyle gelişen İngiliz parlamentarizmine alternatif geliştirme çabasının ürünü olarak ortaya konmuştur. Zira o, hem Ortaçağın feodal toplumuna, hem de yeni gelişen burjuva toplumuna, insanların eşitliğine ve özgürlüğüne engel oluşturduğu gerekçesiyle karşı çıkıyor; hiç kimsenin başkasının tahakkümü altına girmediği ve herkesin eşit ve özgür olduğu bir toplumsal düzeni amaçlıyordu. Rousseau'ya göre, alternatif bir model, Eski Yunan demokrasisi ve Eski Roma cumhuriyeti deneyimlerinden hareketle geliştirilebilirdi. Bunun için, bencil bireyciliğin ve çıkar çatışmalarının aşıldığı, bireylerin kendi bencil çıkarları yerine kamu yararını temel aldığı, doğrudan demokrasiye dayalı bir toplumsal-siyasal düzen öneriyordu. Kanımızca, Rousseau'nun kuramı, türdeş bir toplumdan oluşan kent devletini esas alması nedeniyle “ütopik” bir niteliktedir ve modern toplumların çoğulcu yapısıyla uyumsuzdur (Sabine, 1969: 277). Bu kuramın en kritik noktası da, egemenliğin (yasama yetkisinin) “doğrudan demokrasi” yöntemiyle halka verilmiş olmasıdır. Rousseau, özgürlük, eşitlik ve doğrudan demokrasi ilkelerini kendine bayrak yapmış bir düşünürdü. Dolayısıyla, egemenliği doğrudan halka vermeyen herhangi bir rejimin, Rousseau'nun siyaset kuramına dayandığının ileri sürülebilmesi mümkün değildir (Abramson, 2012: 313-314; Göztepe, 2010; Thomson, 2000: 124-125). Modern toplumlarda, Rousseau'nun siyaset kuramından yararlanan hareketler, iyi tarafından bakılırsa bir yeniden yorumlama, kötü tarafından bakıldığında da bir kötüye kullanma (suistimal) ve çarpıtma içerisinde görünmektedirler. Ancak, makalede de tartışıldığı üzere, Rousseau'nun ortaya attığı siyaset kuramının bu türden kötüye kullanımlara önemli olanaklar sağladığı ve bütünüyle “masum” sayılamayacağı da açıktır.

Rousseau'nun siyaset kuramı, ikinci soru açısından da oldukça sorunlu boyutlar taşımaktadır. Rousseau, dönemin ünlü filozofu John Locke'un savunduğu ve 1688 Şanlı Devrimi ile kurulan İngiliz parlamentarizmine egemen

olan, doğal haklar, toplum sözleşmesi, sınırlı devlet, kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti gibi ilkelere alternatif geliştirmeye çalışırken, oldukça zorlu bir yola girmiştir. Locke'un "negatif özgürlük" anlayışına karşı "pozitif özgürlük", Locke'un "temsili demokrasi" anlayışına karşı "doğrudan demokrasi", Locke'un "sınırlı devlet" ilkesine karşı "sınırsız-mutlak egemenlik", Locke'un "kuvvetler ayrılığı" ilkesine karşı "egemenliğin bölünmezliği", Locke'un "çoğulcu demokrasi" ilkesine karşı "çoğunlukçu demokrasi" ilkelerini savunmaya çalışmıştır. Fakat bunu yaparken, yer yer çelişkilere düşmüş, yer yer de sorunu çözümsüz bulanık ifadelerle geçiştirmek zorunda kalmıştır (Ben-Amittay, 1983: 193-197; Sabine, 1969: 281-282). Bu konuda Sartori'nin yorumu ilgiye değerdir. Sartori'ye göre, Rousseau, bireysel özgürlüğü liberal devlet ilkesiyle [negatif özgürlük] değil, doğrudan demokrasi ilkesiyle [pozitif özgürlük] koruma çabasına girse de, liberal ilkelerden tamamıyla kopmuş değildir. Sartori'ye göre, Rousseau'yla ilgili esas sorun, kuramının zayıf noktalarından kaynaklanıyordu ve kuramının "totaliter" damgası yemesi de Rousseau'nun kendisinden çok, izleyicilerinin hatalarının sonucuydu (Sartori, 1996: 487-8). Nitekim bazı yorumcular da, Rousseau'nun görüşlerinin "totaliter" olarak nitelenmesine karşı çıkarken, onun eserlerinden bazı kanıtlar ileri sürebilmektedirler (Ağaoğulları, 2011: 590-1; Göztepe, 2011: 130; Uygun, 2014).

Kanımızca, Rousseau, her ne kadar, liberalizme alternatif bir demokrasi anlayışı geliştirme çabasına girse de, ortaya koyduğu eserler önemli sorunlar konusunda çelişkili ve bazı durumlarda da net olmayan görüşler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, liberal demokrasiye alternatif geliştirmek amacıyla yola çıkan Rousseau, hem tutarlı, hem de demokratik bir siyaset kuramı geliştirme amacına ulaşamamıştır. Fakat bununla beraber, liberal demokrasiye alternatif arayan pek çok akımın dikkatini çekmeyi başarabilmiş; bu akımlar Rousseau'nun kuramını kendi ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli şekillerde yeniden yorumlamışlardır.

Rousseau'nun demokrasi anlayışı, daha çok siyasal çatışmaların derin olduğu ve giderek bir devrime ya da karşı-devrime yöneldiği toplumlarda taraftar bulurken, siyaset kuramının "çoğunlukçu" boyutu daha çok ilgi görmüştür. Siyasi rakipleriyle barışçı bir rekabet yürütmek yerine, rakiplerini zor kullanarak tasfiye etmek isteyen siyasal akımlar, aynı zamanda eylemlerinin meşru olduğunu ileri sürebilmek için "milli irade" kavramına başvurabilmektedirler. Bu başvuru, bazı durumlarda devrimci-ilerlemeci, bazı durumlarda ise statükocu nitelikte olabilmekte, yerine göre "çoğunluğun hâkimiyeti", yerine göre de "milli iradenin temsili" iddiasına dayandırılabilir.

Modern toplumlarda demokratikleşme süreçlerine bakıldığında, liberal demokrasiler esas olarak John Locke'un ortaya attığı ilkeleri takip ederek

gelişmişlerdir. Rousseau'nun kuramından esinlenen deneyimler ise, otoriter ya da totaliter rejimlere sürüklenmişlerdir. Aslında, bu durum pek de şaşırtıcı değildir. Rousseau'nun eserleri, güçlü retoriği ve ortaya attığı eşitlikçi ve özgürlükçü ideallerle okuyucuları etkisi altına alsa da, günümüzün çoğulcu toplumlarının ihtiyaçlarına çözüm üretmek açısından pek de verimli değildir. Nitekim 1920'li ve 1930'lu yıllarda ortaya çıkan faşist rejimlerin insanlığı büyük çatışmalara ve yıkımlara sürüklemesinden sonra, demokratik ülkelerde Rousseau'nun siyaset kuramı tamamen gündemden çıkmıştır (Uygun, 2010; Hakyemez, 2003; Göztepe, 2010). II. Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişen modern demokrasi anlayışı, "çoğulcu" bir anlayışa dayanmıştır.

Çoğulcu demokrasi anlayışı, öncelikle türdeş (homojen-monist) toplum anlayışının reddine dayanır ve toplumun sınıfsal, kültürel, dilsel, etnik, dinsel, bölgesel vb. açılardan farklılaşan çoğulcu bir birlik olduğu ilkesinden hareket eder. Bu anlayışa göre, toplum farklı çıkarlar ve farklı yaşam tarzları etrafında birleşen birey ve grupların birliğine dayanırken, siyaset de örgütlü gruplar arası rekabet, mücadele ve uzlaşılara dayanır. Çoğulcu yaklaşım, bütün birey ve grupların hem "negatif hakları" (insan hakları ve sivil özgürlükler) hem de "pozitif hakları" (siyasal özgürlükler) kullanarak, haklarını ve çıkarlarını geliştirme çabasına girmesine olanak sağlamaktadır. Bu yaklaşımda, farklı bireyler ve gruplar karşısında tarafsız bir konumda bulunması gereken devlet, aynı zamanda toplumsal uzlaşmayı sağlama görevini üstlenir. Nitekim devletin temel görevi olan kamu yararına da, farklı çıkarlara, görüşlere ve değerlere sahip olan grupların uzlaşısıyla ulaşılabileceği kabul edilmektedir.

Çoğulcu demokrasi yaklaşımına ulaşılrken, özellikle, demokrasinin bir "çoğulluk despotizmi"ne dönüşmesinin önlenmesi gerektiği kabulünden hareket edilmiştir. Buna göre, demokrasilerde yöneticilerin seçimle belirlenmesi ilkesinin, çoğulluk iradesine dayanılarak azınlıktaki grupların hak ve özgürlüklerinin ihlaline olanak tanımaması için, iktidarın tek elde toplanmasını ve iktidarın kötüye kullanılmasını engelleyici, çoğulluk hâkimiyetini sınırlayıcı, azınlıkların haklarını güvenceye alıcı, iktidarın paylaşılmasını ve siyasal kararların uzlaşmaya dayanmasını sağlayıcı bazı mekanizmalar öngörülmüştür. Bu doğrultuda, kuvvetler ayrılığı ile sınırlanmamış bir iktidarın bütün devlet gücünü tekeline alarak, azınlıkta kalan grupların hak ve özgürlüklerini ihlal edebilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Sartori, 1996). Aynı şekilde, milli iradeyi parlamento çoğulğunun ve hükümetin iradesine indirgeyen ve bunlara sınırsız yetki veren "çoğullukçu" yaklaşımı reddeden çoğulcu yaklaşım, milletin azınlık gruplar da dâhil olmak üzere bütün toplumdan, milli iradenin de bütün toplumun uzlaşmayla sağladığı ortak iradede oluştuğu kabulünü benimsemiştir.

KAYNAKÇA

ABRAMSON, J. (2012), *Minervanın Baykuşu: Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ankara: Dipnot Y.

AĞAOĞULLARI, M. A. (2011), *Socrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim.

AKSOY, H. (1994), *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul: Yön.

ALTHUSSER, L. (1987), *Politika ve Tarih*, (Çeviri: Alaeddin Şenel), Ankara: Verso Y.

ARNHART, L. (2011), *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. Ahmet Kemal Bayram), 4. Baskı, Ankara: Adres Y.

ATAAY, F. (2014), "Majoriteryenizm ve Demokrasinin Geleceği". Editör: H. Aliyar Demirci, İsmet Parlak, Nigar Değirmenci, *Siyaset Bilimi Araştırmaları, Teori ve Türkiye Uygulamaları* içinde, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BEN-AMİTTAY, J. (1983), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çev. M.A. Kılıçbay ve L. Köker), Ankara: Savaş.

COUTINHO, C. N. (2000) "General Will And Democracy In Rousseau, Hegel, And Gramsci", *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 12 (2), ss. 1-17.

ELLENBURG, S. (1976) *Rousseau's Political Philosophy: An Interpretation from Within*. NY: Cornell University Press.

GÖZTEPE, E. (2010), "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğunlukçu Demokrasi Modelleri", Editör: Ece Göztepe, *Çoğunlukçu Demokrasi – Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları* içinde. Ankara: TBB Yayını, ss. 130-173.

HAKYEMEZ, Y. Ş. (2003), "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerine Etkisi", *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (4), ss. 69-92.

HAMPSHER-MONK, I. (2004), *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, (Çev. Necla Arat vd.), İstanbul: Say Y.

HEYWOOD, A. (2013), *Siyasi İdeolojiler*, 5. Baskı, Ankara: Adres Y.

HEYWOOD, A. (2011), *Siyaset Teorisine Giriş*, İstanbul: Küre Y.

HUNTINGTON, S. P. (1996), *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonunda Demokratlaşma*, (çev. E. Özbudun), Ankara: Yetkin Y.

- INSTON, K. (2010) "Rousseau's Radical Democracy" *Rousseau and Radical Democracy* içinde, ss. 163-190, London: Continuum International Publishing Group,
- İNSEL, A. (2014), "Popülizmler Dünyası", *Radikal*, 19.08.2014
- KORKUT, L. (2006), "Temel Hak ve Özgürlüklerin Bir Sınırlama Nedeni Olarak Kamu Yararı Kavramı", *Liberal Düşünce*, 11 (44), ss. 77-98.
- KÖKER, L. (1992), "Rousseau ve Demokrasi", *Demokrasi Üzerine Yazılar* içinde, ss. 57-71, Ankara: İmge Y.
- LECERCLE, J. L. (1995), "Jean-Jacques Rousseau (1712 -1778) Hayatı ve Eserleri", (Çeviri: Rasih Nuri İleri), *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı* içinde, ss. 7-33.
- LIPSON, L. (1984), *Demokratik Uygarlık*, (Çeviri: Haldun Gülalp ve Türker Alkan), Ankara: İş Bankası Yayınları.
- MILLER, J. (1984) *Rousseau: Dreamer of Democracy*, Yale University Press.
- MUELLER, J. W. (2014), "Erdoğan ve Popülizm Paradoksu", *Zaman*, 13.8.2014.
- MUMCU, Ö. (2014), "Vatan Hainleri ve Ahmaklar", *Radikal*, 3.5.2014.
- ÖNİŞ, Z. (2014), "Küreselleşme, Gelir Adaletsizliği ve Demokrasinin Geleceği: Kriz Sonrası Eğilimler", *İktisat ve Toplum*, 47, ss. 13-25.
- ROBESPIERRE vd. (1989), *Devrim Yazıları*, Hazırlayan: Vedat Günyol, İstanbul: Belge Y.
- ROUSSEAU, J.J. (1993), *Toplum Sözleşmesi*, (Çeviri: Vedat Günyol), İstanbul: Adam Y.
- ROUSSEAU, J.J. (1995), *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çeviri: Rasih Nuri İleri), İstanbul: Say Y.
- SABİNE, G. (1969), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Cilt: 2, (Çev. Alp Öktem), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını.
- SARIBAY, A. Y. (1997), "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", *Liberal Düşünce*, Bahar, ss. 32-43.
- SARTORİ, G. (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. T. Karamustafaoğlu – M. Turhan), Ankara: Seçkin Yayınları.

SAVRAN, G. (1987), *Sivil Toplum ve Ötesi, Rousseau, Hegel ve Marx*, İstanbul: Alan Y.

SCHILLING, K. (1971), *Toplumsal Düşünce Tarihi*, (Çeviri: Nihal Önal), İstanbul: Varlık Y.

SCHMİDT, M. G. (2001), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, (Çev. M. Emin Köktaş), Ankara: Vadi.

ŞENEL, A. (1991), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara V Yayınları.

THOMSON, David. (2000). *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. Ali Yaşar Aydoğan vd.), İstanbul: Şule Y.

TANNENBAUM, D.G. ve SCHULTZ, D. (2011), *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. Fatih Demirci), 7. Baskı, Ankara: Adres y.

TANÖR, B. (1995), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Der Yayınları.

TÜTÜNCÜ, K. ve F. TÜTÜNCÜ (2012), "Against Identity Crisis in Feminist Theories: the Egalitarian and Democratic Legacy of Jean-Jacques Rousseau Revisited", *Alternatif Politika*, 4(3), ss. 285-303.

UYGUN, O. (2010), "Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri: İki Bin Beş Yüzyıllık Bir Tartışmanın Analizi", Editör: Ece Göztepe, *Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*, Ankara: TBB Yayını, ss. 22-80.

UYGUN, O. (2014), *Demokrasi Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

VOLPE, G. D. (1991), *Sosyalizm ve Özgürlük Rousseau ve Marx*, (Çeviri: Hasan Atal), İstanbul: Belge Y.

WILLIAMS, D. L. (2005) Modern Theorist of Tyranny? Lessons from Rousseau's System of Checks and Balances, *Polity*, 37 (4) October, ss. 443-465.

WOKLER, R. (2001), "Jean Jacques Rousseau: Ahlaki Çöküş ve Özgürlük Arayışı", Ed. Brian Redhead, *Siyasal Düşüncenin Temelleri* içinde, (Çev. Mimar Türkkahraman), ss. 161-179, İstanbul: Alfa Y.

WOOD, E. M. (2012), *Özgürlük ve Mülkiyet, Rönesanstan Aydınlanmaya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, (Çev. Oya Köymen), İstanbul: Yordam Kitap.

YAYLA, A. (2013), "Türkiye'nin Rousseau Problemi", *Yeni Şafak* 19.10.2013.

YAYLA, A. (2012), “Rousseau’nun Zihniyet Dünyası”, *Zaman*, 5.10.2012.

ZAKARİA, F. (1999), “İlliberal Demokrasinin Yükselişi”, (Der. ve Çev. Atilla Yayla), *Sosyal ve Siyasal Teori (seçme yazılar)* içinde, Ankara: Siyasal Kitabevi, ss. 47-55.